

Радмило Н. МАРОЈЕВИЋ*

ТЕКСТОЛОГИЈА ОНОМАСТИЧКИХ ЖАНРОВА У ЊЕГОШЕВОМ СПЈЕВУ ШЋЕПАН МАЛИИ**

ABSTRACT: This article deals with the onomastic genres in the epic "Stephen the Little" by Petar II Petrovich-Nyegosh, that is to say (1) reconstruction of the anthroponyms (and demonyms): personal names, patronyms, surnames; (2) reconstruction of toponyms (and adjectonyms): Serbian, Russian and Oriental; (3) reconstruction of ethnonyms: individual and collective ones. Final chapter reveals onomastic reconstruction of the epic "Stephen the Little" in comparison with the onomastic reconstruction of the epic "The Mountain Wreath".

KEY WORDS: Petar II Petrovich-Nyegosh, the epic "Stephen the Little", the epic "The Mountain Wreath", anthroponyms, toponyms, cetics, ethnicons.

I. ПРИСТУП

1. У уводном поглављу овога рада размотрићемо сегменте текстолошке реконструкције Његошевих историјских спјегова у драмској форми, Горског вијенца и Шћепана Малог, у којима се интердисциплинарно допуњују и прожимају историјске и филолошке науке.

У претходном раду који је објављен у овом часопису, под насловом *Текстологија штампарских грешака у Горском вијенцу* [МАРОЈЕВИЋ 2001], указано је да је више урадио на реконструкцији штампарских грешака у Горском вијенцу један историчар, Ристо Драгићевић, него сви филолози заједно за сто педесет година. Наравно, како је тачно запазио Миомир Дашић у разговору овим поводом, није Ристо био само

* Универзитет у Београду, Филолошки факултет, Катедра за славистику.

** Рађено у оквиру научног пројекта „Пјесничка дјела Петра II Петровића-Његоша у оригиналу и руским преводима“ Института за славистику и филологију Паневропског универзитета Апеирон у Бањој Луци

историчар: његова генерација студената хуманистичких наука могла је паралелно изучавати по неколико дисциплина, што су многи и чинили.

Реконструкција штампарских грешака тицала се и неких ономастичких јединица — није *Ферат* *Зачир него *Зачиранин* (етноним), није *Вук* *Раслапчевић него *Раславчевић* (патроним).

(1) У домену антропонима проблем представљају, с једне стране, разграничење властитих имена од заједничких именица (апелатива), с друге стране, фонетска, прозодијска и морфолошка варијантност ономастичких ликова, с треће стране, диференцирање ономастичких жанрова, прије свега патронима и презимена те презимена и етнонима.

(2) У домену топонима треба утврдити, с једне стране, граматичке категорије броја, рода па и падежа, с друге стране, синонимију једнолексемних и вишелексемних форми, с треће стране, форму и значење облика страног поријекла, из сродних (словенских) и несродних језика (прије свега оријенталних).

(3) У домену етнонима (или етника) пажњу заслужују облици којима се именују појединци и облици којима се збирно именују народи, породице народа и цивилизације, као и оноματοлогизација (прелазак у властита имена) и дезономатологизација (прелазак у апелативе).

(4) Категорија адјектонима или ктетика (а то су односни придеви образовани и од топонима и од етнонима) заузима прелазни карактер и по својој генези и по својој везаности за све три ономастичке категорије које су предмет анализе у овом раду. У критичком издању Горског вијенца њих смо прикључили етнонимији, а у критичком издању Шћепана Малог — топонимији.

II. РЕКОНСТРУКЦИЈА АНТРОПОНИМА

2. Лична имена. — Реконструкција властитих имена лица има и свој ортографски аспект: антропоними се пишу с великим почетним словом. Лична имена су примарна и неизведена антропонимска категорија, док су патроними и презимена секундарне и изведене антропонимске категорије.

2.1. Варијанте личног имена. — Размотрићемо најприје она имена која имају варијанту, хипокористичку или дијалекатску.

(1) На почетку другог дејствија, у прозној ремарци, као *посланици* помињу се *по имену: игуман Теодóсија Мр̀којевић, прото Јован Авр̀мовић, Бј̀елица, и Лазар Богд́ановић, Њ̀ѐ̀уш*. [ШМ -845]. Испред реплика које *Ла̀з̀ар* изговара стоји хипокористичка варијанта *Ла̀зо*, испред које ми реконструисамо титулу на основу тога како му се обраћа Караман-паша дукађински, најприје у 1086. стиху. Поред тога, ту испред реплике стоји да се паша обраћа „*Ла̀зу Богд́ановићу*“, испред једне дру-

ге обраћа се „к *Лазу Богдановићу*“ [ШМ -1601]. Пуним именом, и без титуле, Лазу се обраћа игуман Теодосија Мркојевић: Што лудујеш бѣз прешѣ Лазаре, [ШМ 981].

(2) Лично име игумана Мркојевића гласи *Теодосија* (ген. *Теодосијѣ*), тј. има дијалекатску промјену, припада другој деклинацији: *Теодосија Мркојевић* [ШМ -1] и др.

(3) Исту дијалекатску промјену (ном. *Василија*, ген. *Василијѣ*) има лично име трећег владике из куће Петровића, тада већ почившег, у стиху: са владиком нашим *Василијом* – [ШМ 80] и у прози: *Изведоше међу народом Ника Бурова, Марка Тановића, Вука Маркова и јошт њих десетак који су с владиком Василијом ходили у П[етер]бургу и гледали Петра III-га [= Трећег] да их чисто распитају је ли он.* [ШМ -159].

Лично име патријарха Бркића (*Василије*), међутим, нема дијалекатску промјену; оно припада првој деклинацији, али је посвједочено само у прозним ремаркама, и то у комбинацији с патронимом (*Јовановић*) и презименом (*Бркић*) [види потврде у т. 3.2.(1)].

(4) Лично име оца руског цара Петра I (а Петар Алексејевич је себе прогласио императором, па титулу *императрица* има и Јекатерина Втора) није ни Алексеј, према руском, ни Алексеје, према стандардном српском, него према цетињском дијалекту – ном. *Алѣксија*, ген. *Алѣксијѣ*, инстр. *Алѣксијом*: *ђе је оно пријатељство старо / те с прађедом мојим утврдише / Алѣксијом Михаиловићем?* [ШМ 775–777].

2.2. Лично име с атрибутом. — Атрибут испред личног имена (или апелатива који замјењује лично име) може бити редни број или придјев, описни или односни.

(1) Редни број уз лично име носе владари, припадници династије, и он се пише с великим почетним словом: *Петар Трећу* [ШМ 346], ак. *Петра III-га* [= Трећег] [ШМ -159], ген. *Петра Трећег* [ШМ 85]; ген. [Ј]екатеринѣ Вторѣ [ШМ -2497].

(2) Односни придјев уз лично име носе светитељи: *Свѣтѣ Петар [ШМ нап. уз прозу испред ст. 1761]. Обје компоненте пишу се с великим почетним словом.

(3) Описни придјев уз лично име носе истакнуте историјске личности: *Петар Велики [ШМ нап. уз ст. 214], дат. *Петру Великоме* [ШМ 2679, 2689]; ген. *Силнога Душана* [ШМ 61] (антропонимске компоненте су у инверзији; неинверзиони распоред био би /ген./ *Душана Силнога*). Обје компоненте се пишу с великим почетним словом.

Једна историјска личност може имати једну апелативну компоненту у саставу антропонима, и она је општепозната. Зато у стиху: *ка да Душан велики устаде* — [ШМ 485] придјев *велики* је обични (контекстуални) атрибут.

(4) Описни придјев уз апелатив који замјењује лично име носи Мухамед, који је засновао ислам као религију, и оно се пише с великим почетним словом, на примјер у посесивном генитиву: Великога нашега Пророка, [ШМ 1649] (овдје су, због потреба стиха, компоненте у инверзији; прозна варијанта би гласила: нашега *Великога Пророка*). Великим словом се пише именица *Пророк* и без атрибута, као и посесив *Пророков*.

2.3. Митолошка имена. — Митолошка имена дијеле се на теониме (имена божанстава) и демониме (имена злих духова). Нека су из оријенталне и исламске, а нека из хришћанске и словенске културе.

(1) Муслимани у спјеву не користе словенску именицу *Бог*, рану позајмицу из индоиранске групе индоевропских језика, него арапску именицу *Аллах* (опонашајући и њен изговор), на примјер у 3422. стиху Шћепана Малог:

Пет молитвā прескакат не треба,
 треба трчат што се брже може
 на свештену поклич мујезина
 па ће [п̄а̄ћ̄е̄] Аллах [̄ал:̄а̄х] с Великим Пророком
 с душе маћи свакоју теготу —
 дат свакоме што му срце жуди.

[ШМ 3419–3424]

Именицу *Аллах* у арапској култури користе не само муслимани него и они који исповиједају хришћанство и јудаизам. У ову групу узречица укључујемо оне изразе које користе муслимани у турском табору.

Дуги (двоструки) сонант [л:] реконструисамо, у репликама муслимана, у теониму *Аллах* и у 876. стиху Горског вијенца:

Аллах [̄ал:̄а̄х] море, мудра разговора:
 крст и некрст [ин̄ек̄рст] све им је на уста,
 снијевају што бити не може.

[ГВ 876–888].

Прије нас, овакву ортографску реконструкцију дао је Никола Банашевић: Аллах, море, мудра разговора! [Банашевић 1973: 44], са следећим образложењем: „Његош је први део овог стиха написао *Аллах море!* (с удвојеним сугласником *л*, као у арап.-тур. Allah)“ [Банашевић 1973: 249]. Удвојени сугласник је одштампан у првом издању: **Аллах море!** (с. 33) према пјесниковом рукопису: **аллах море!** (л. 10), што свједочи да је Његош у наведеном стиху и изговарао двоструко [л:] имитирајући говор муслимана.

(2) Ријечи које се традиционално називају турцизмима тачније би било сматрати оријентализмима; оне јесу највећим дијелом позајмљене из турског, али су многе од њих изворно арапске и персијске. Такво је митолошко име *Џан* (с патронимом *бенЏан*).

1° Прави хапакс (лексичка јединица која има само једну потврду у националној писмености) јесте „тамно мјесто“ из 3550. стиха (по нашој нумерацији), који у првом издању Шћепана Малог гласи: Ка невјерни народ Ђанбен-ђана. [Стојковић 1851: 164], а у нашем издању: ка нѣвјѣрнѣ народ Џѣн-бѣнЏѣна. [Маролевић 2018: 430 (3550)]. У овом стиху митолошко властито име *Џѣн* и апелатив *бѣн* оријентализми су арапског, а не турског поријекла. Хапакс је остао неразјашњен у досадашњој едициној и лексикографској историји — коментатори га нису објашњавали, а Речник Његошева језика није га навео.

Замолио сам колеге с Катедре за оријенталистику Филолошког факултета у Београду да помогну у разјашњењу овог „тамног мјеста“. Истог дана добио сам одговор Драгане Ђорђевић, доцента на Групи за арапски језик и књижевност, с лексикографским извором [Richardson 1806: 333]. У пропратном писму колегиница Ђорђевић каже да је очекивано брзо нашла рјешење, да иначе нема много података о овом бићу, а да је занимљиво да је Његош чуо за њега. Џан бин Џан је име измишљеног бића за које се вјерује да је краљ расе арапских злодуха, цинија или цинова, истиче она.

2° У Ричардсоновом рјечнику, у одредници која на енглеском гласи **Jān bini Jān** (претходно је назив на арапском језику), налазимо сљедеће објашњење: „Име измишљеног бића које представља значајан лик у источњачкој митској традицији. За њега се вјерује да је био цар оне врсте створења која су добила име према арапском *Ġānn* или *Ġinn* (према персијском *Ġānniān* или *Ġinniān*), а и Перисѣ или духова који су насељавали земљу прије него што је створен Адам, али су потом сатјерани у ћошак свијета по имену *Ġinnistān*, због своје непослушности према врховном бићу. Штит *Ġānn bin Ġānna* слави се на Истоку исто као и онај Ахилов међу Грцима; био је сачињен од талисмана, за који се вјерује да носиоцу пружа заштиту од свих мађија. За њега се каже да су га посједовала три Соломона, један за другим” [Richardson 1806: 333] (Периси су били, према персијској митологији, потомци палих анђела који посјећују царство смрти). Ово рјечничко објашњење превео је Слободан Кљајевић, који је додао и напомену о Перисима.

3° *Сѣмѣ* ријеч *џин* у српском је оријентализам, преузет из арапског језика турским посредништвом. Али није преузето и њено митолошко значење. Другачије је с именицом *див*: она је преузета из турског с митолошком садржином (појављује се и у бајци *Баши-челик*, чији је мотив,

као и аналогни руски *Коцей Бессмертный*, позајмљен из туркијских језика). Именицу *див* су много раније позајмили Руси из других туркијских језика (посвједочена је у *Слову о полку Игореве*).

4° У тексту сугласник *Ђ* првог издања исправили смо у *Ц*, док смо компоненту *беџ* 'син' оставили као у првом издању не замјењујући је за *бин* по енглеском обрасцу, али смо је прикључили другом хомонимичном имену (ген.) *Цана*:

Ја се чудим, тако ми сецаде,
 неvjернике што наш Аллах трпи,
 њз свијета што их не ишћера,
 ка неvjерни народ Цан-беџЦана.
 [ШМ 3547–3550].

Митолошко име је у посесивном генитиву. Номинатив би гласио *Цан беџ-Цан* 'Цан син Цанов'. Ми описни патроним, у контексту строге силабичке структуре стиха, доносимо као сраслицу, без цртице (ген. *беџЦана*), а име му прикључујемо као полусраслицу, с цртицом (ген. *Цан-беџЦана*), јер оно није у падежу.

(3) Ко је цар *Шаитан* у 3526. стиху Шћепана Малог? У реплици коју изговара КАРАМАН-ПАША [ДУКАЋИНСКИ]:

Колико је бутумом свијета,
 немирноће нити опачила
 црногорског ниџе не имаде –
 зликовци су и крвдопиоци,
 од њскона прави дин-дџшмани:
 та већ је њ њих проклѣтила
 него у све горопадне 'орде
 што су под власт цара Шаитана.
 [ШМ 3519–3526]

именицом *шајтан* (турцизам у значењу 'ђаво'), у којој Његош вокализује *j* у секвенци *-aj-*, именује се руски цар, па је треба писати с великим почетним словом (апелатив прераста у властито име, ономатологизује се).

(4) Властита имена из 3025. стиха Шћепана Малог:

Даница се Сатаном прѣврже
 јербо пође против воље бѣж'јѣ,
 стога с неба паде у Тартару
 [ШМ 3025–3027]

први је објашњавао Драгутин Костић: „Између три архангела, Михаила, Гаврила и Сатане, овај је био најстарији, предводник свију анђела (као *Даница* међу звездама), али он зажеле да буде као и Бог, те зарати на њ, а Бог га збаци с неба у пакао (*тартар*), где се проврже ђаволом, који се и његовим именом зове (*сатана*). Цео тај догађај опева Његош у *Лучи Микрокозма*“ [Костић 1902: 165]. Јевто Миловић тумачење цитира (последњу реченицу парафразира), али га приписује Ј. Продановићу, писцу првог дијела предговора у издању Српске књижевне задруге [Миловић 1965: 44].

Аналогно тумачење даје Михаило Стевановић, већ у првом издању: „Даница, значи предводник анђела, најстарији између њих, који се побунио против свевласти божје и повео рат против бога. Бог га је зато, пошто га је побиједио, протјерао с неба у тартар (пакао), претворивши га у ђавола, у сатану. Појединости Сатанине побуне и њене последице Његош је опјевао у *Лучи микрокозма*“ [СТЕВАНОВИЋ 1952: 225 (исправили смо екавизам: последице)]. Стевановића цитира, из једног каснијег екавизираниог издања, Александар Младеновић [МЛАДЕНОВИЋ 2007: 183].

Уз ова објашњења треба додати двије напомене.

Прва напомена. Властита имена из 3025. стиха Шћепана Малог нису одражена у Речнику Његошева језика. У њему је представљен само космоним *Даница*, који се овако тумачи: „народни назив за планету Венеру, која је видљива увече на западу, а изјутра на истоку: *Вечерњача, Зорњача*“ [СТЕВАНОВИЋ и др. 1983 II: 555], а нема ни помена о митолошком имену архангела, божијег отпадника. То је посебно чудно што је уредник Речника то име објаснио у свом издању спјева.

Друга напомена. Треба прецизирати однос наведена три стиха с контекстом *Луче микрокозма*. У космогонијском спјеву помиње се само име *Сатана* и прије него што је буну подигао против Свевишњег, и он није *најстарији* него чином млађи војвода.

Митолошко име *Сатана*, фигуративно употријебљено, помиње се још једном у Шћепану Малом, у 1949. стиху:

Нека чете свѐ најми своје
цар Сатана у цара Мустафѐ,
кад се овој сили опријесмо,
бојати се неј' мамо никѐга.

[ШМ 1948–1951].

Властита имена митолошких бића пишу се у Горском вијенцу великим словом: *Сатана* [ГВ 660], дат. *Мамону* [ГВ 2343]; тако се пишу

имена митолошких лица, као и од њих изведени посесиви, и у Лучи микрокозма. Тако треба писати именицу *Сатана* и у оба контекста Шћепана Малог. То не чине састављачи Речника Његошева језика. Они велико слово пишу само у другом значењу именице, које се овако описује: „*први отпадник од бога, вођ побуњеника противу бога*“ [СТЕВАНОВИЋ и др. 1983 II: 256–257, s. v. **сѧтана** и **сѧтана**], а илуструје само са двије потврде из Луче микрокозма. Што је најчудније, трећом потврдом из Луче у одјељку посвећеном ономастичким јединицама илуструје се одредница (сада с трећим акцентом) **Сатѧна** *м лице у Његошевој Лучи микрокозма* [СТЕВАНОВИЋ и др. 1983 II: 628]. У основној одредници у апелативном дијелу Речника прво значење „*зао дух, ђаво*“ илуструје се примјером из 660. стиха Горског вијенца и пише се с малим почетним словом, а треће „*фиг. зао човек*“ — примјером из 1949. стиха Шћепана Малог, исто с малим словом.

Контекст из Шћепана Малог значи: ако би против нас завојштио сам Сатана, цар Ада, и при том унајмио све чете од султана Мустафе које су њему, Сатани, подложне (зато: *своје*), кад се одупријесмо овој сили, нема чега да се бојимо. Наравно: властито име, велико слово!

И у Горском вијенцу именица *Сатана* има статус властитог имена, њоме се замјењује именица *Турчин* у колективном значењу:

Нѧка бѸдѧ борба нѧпрестѧнѧ,
нѧка бѸдѧ што бити не може:
нѧк' ѧд прождре, покоси Сатѧна –
на гробљу ће изнићи цвијеће
за дѧлекѧ неко покољење!

[ГВ 658–662].

Можда би у овом примјеру требало писати и именицу *Ад* с великим почетним словом јер се има у виду *Турска* као поробљивач.

3. Патроними. – У прасловенском језику од очевог личног имена (и апелатива који указује на очево занимање или титулу) извођени су синтетички патроними или имена по оцу, али су се користили и аналитички патроними (посесив од очевог имена + именица *сунѧ*). У српском језику друге половине XVIII вијека у Црној Гори и њеним околинама, како их је називао Вук Караџић, још су се користили и облици на *-ић* у патронимском значењу, и описни патроними с изостављањем именице *син*.

3.1. Аналитички патроними. – Први тип патронима (описни или аналитички), који је општесловенски, значење остварује у оквиру синтагми типа *Рашов син*; елипсом именице *син* добијен је стандардни срп-

ски тип описног патронима уз обавезну употребу синовљевог личног имена, који је посвједочен и у староновгородском дијалекту као показатељ етничког поријекла становништва.

(1) Стандардни српски тип описног патронима (Гога) *Рашов* посвједочен је у стиху: Лете Турци низ Орлџје, / Гџга Рашов зажди кулу: [ШМ 2371 (117)].

Овај двочлани антропоним наводи се у Речнику Његошева језика: **Рашов Гџга** м син *попа Раша*, а унук *војводе Илика Лалева Дрекаловића из Куча* [СТЕВАНОВИЋ и др. 1983 II: 523], али с три грешке. Прва је грешка у реду ријечи: посесив од очева имена треба да буде у постпозицији како се не би помислило да је то презиме. Друга је грешка акценатска: хипокористици овога типа имају краткосилазни акценат. Трећа је грешка генеалогска, и вишеструка је: Гџга је стварно син Рашов, али је унук *попа Мирчете* (по верзији коју нам казују Иликови потомци), па је тако он праунук Иликов.

Лексикографи наводе и варијанту патронима: **Рашовић Гџга** м в. *Рашов Гога* [СТЕВАНОВИЋ и др. 1983 II: 523] илуструјући је стихом из Огледала србског: око куле Гоге Рашовића. Рашо је родоначелник братства *Рашовића*, а антропоним *Рашовић* (с варијантом на *-ов*) Гоги је име по оцу, а даљим потомцима презиме.

(2) Сложеније ствар стоји с антропонимском структуром у стиху: Иликова кулу Раша / хоће Турчин да обара. [ШМ 2366 (112)]. И овај се двочлани антропоним наводи у Речнику Његошева језика, опет у инверзији (која је, додуше, и у стиху): **Иликов Рашо** м син *војводе Илика Лалева Дрекаловића из Куча (у Црној Гори)* [СТЕВАНОВИЋ и др. 1983 II: 523]. Сасвим су извјесне двије грешке, поред инверзије: Рашо је Иликов унук, а Кучи тада нису били у Црној Гори. Није јасно зашто су састављачи демантовали свога уредника, који пише: „По народном предању, које налазимо у *Племену Кучима* Марка Миљанова – Рашо није био син војводе Илика Лалева Дрекаловића, већ његов унук, а син *попа Мирчете Иликова*. Из народних пјесама које опјевају поход Ходаверди-паше на Куче позната је Рашова кула у кучком селу Фундини“ [СТЕВАНОВИЋ 1952: 223]. Кула је стварно на Медуну.

У овом случају прво је требало ријешити вербализацију текста, и то је први урадио Драгутин Костић, али накнадно, у предговору, који има посебну пагинацију, ситним слогом, па то нису запазили (заправо нису прочитали) Милан Решетар, који је оставио грешку прва два издања, и Данило Вушовић, који је грешку исправио (не позивајући се на Костића), и у самом издању: Иликова кулу Раша [Вушовић 1935: 225 (III 707)], и (с образложењем) у Поговору: »[...] а стих „И ликова кулу Раша,“ где је очигледно да је грешком у првом издању раздвојен слог

прве речи тога стиха — исправљен је у: Иликова кулу Раша (Илик – особно име)« [Вушовић 1935: 656].

Драгутин Костић је дао два различита тумачења стиха. У фусноти за облик из 2426. стиха (по његовој нумерацији) он каже: „*Ликов Рашо* – војвода Рашо (Поповић?) с Медуна, кучког села изнад Подгорице“ [Костић 1902: 132 (друге, основне пагинације)]. У предговору, исправивши вербализацију текста, односно патронимску компоненту антропонима, оставља да читалац сам поправи и облик и напомену уз стих [Костић 1902: 65 (прве пагинације)] на основу објашњења у Предговору. А у том објашњењу приређивач каже да је према Марка Миљанова *Примјерима чојства и јунаштва* и дошло тумачење у напомени „да је и Рашо *Попов(ић)*, као и брат му Ново“ [Костић 1902: 61 (прве пагинације)], па наводи представку кучких изасланика провидуру которскоме из 1693. године, на коју ћемо се и ми позвати.

Представку је објавио Константин Јиречек с поднасловом „Увјети, под којима су Кучи готови подложити се дужду млетачкому и ударити на Турке“ [Јиречек 1892: 96–97]. За наше питање важна су три фрагмента из ове представке: Дошли ми, Радое, синь воиводе Ивана Иликовића и Иово [Ново – Р.М.] Поповь, синовьць истога воиводе (с. 96); да ни дате динарѣхъ за съградитѣ еднѣ квѣлѣ на Медвнѣскѣ Тафѣ (с. 96); Свлимань паша [...] биеше обећао воиводи Иванѣ, оца ѿ мене Радоа, сто цекиньхъ (с. 97). Концепт извјештаја софрапровудура из Котора у Млетке датиран је 24. јануаром 1693. године (а то је по старом календару било 14. јануара, разлика између грегоријанског и јулијанског календара је била десет дана).

На основу предања и родослова Дрекаловића, извели бисмо три закључка.

1° Предак Рашов звао се *Илико* (у локалном говору: Иљикò), а варијанта коју је навео Вушовић а ми је у основном издању прозодијски означили као *Илик*, из говора је Арбанаса (говори се и *Илик-Куч*). Илико је имао више синова, па и Ивана и попа Мирчету. Од Ивана су *Ивановићи*, а од попа (и сина му Нова) – *Поповићи*. По предању, које се поткрепљује подацима које наводи Марко Миљанов Поповић, Рашо је један од синова попа Мирчете, али се његови потомци не презивају по попу Мирчети *Поповићи* него по њему – *Рашовићи* (што је разумљиво с обзиром на његову историјску улогу, а и није риједак случај).

2° Према представи, чији се изворник налазио у которском архиву па је премјештен у Задар, Костић је очито закључио да је Рашу право име *Радоје* (па је *Рашо* хипокористик) и да он није син него синовац попа Мирчете, а син воиводе Ивана Иликовића. То, међутим, не потврђује родослов: Иван је имао сина Радоја, а Мирчета сина Раша

[Ивановић 1978: 75]; Рашу је очито припала кула, па се по њему и именује.

3° Јасно је, дакле, да Рашо није Иликов син него Иликов унук. Да ли је формулација (ген.) *Иликова* (кулу) *Рашиа* Његошев анахронизам или нешто друго? У Дрекаловићима и данас се, поред синова, по дједу именују (посесивом на *-ов*) и унуци, а то је етнокултурни утицај Арбанаса, и као комшија, и као (Лалевих/Љаљевих) предака. То је потпомогнуто аналогijом с носиоцима других презимена Иликових потомака, која су добијена по Иликовим синовима.

(3) Треба прокоментарисати још један аналитички патроним, онај из 2443. стиха:

Што би онда Црна Гора била
кад би она Лаву Марковоме
као тѳрба о репу висила —
[ШМ 2442–2444].

Антропонимска формула је овдје симболична (и иронична). Персонификује се скулптура лава, која је и у грбу Млетачке Републике, а црква Светог Марка је храм подигнут заштитнику града. Тако је Млечкић, тј. млетачки дужд, постао Лав Марков (зато обје компоненте треба писати великим словима).

3.2. Синтетички патроними (и матроними). – Други тип патронима значење остварује у оквиру једне ријечи, а та ријеч се мотивише личним именом оца (или мајке) с двостепеном суфиксацијом, прво помоћу суфикса *-ов* или *-ин*, а онда и помоћу суфикса *-ић* (при чему се суфикс *-ин* хаплоглијом губи).

(1) Трочлани антропоним у којем се двије компоненте завршавају на *-ић* распоређене су по неинверзионом редосљеду: лично име, патроним, презиме. Такав је у спјеву само један антропоним, антропоним патријарха пећког, у два контекста – приликом његовог првог помена: *Долази патријарх пећки Василије Јовановић Бркић*, [ШМ -453] и приликом његовог посљедњег помена: *Књаз Дољгоруков [...] одведе са собом у Русију Василија Јовановића Бркића, посљедњег србскога патријарха*. [ШМ -3409]. Послије имена (*Василије*), а прије презимена (*Бркић*) наведен је патроним *Јовановић* (= Јованов син), који снабдијевамо акцентом и пишемо растављено од презимена.

У контекстима између првог и посљедњег помена наводи се, уз титулу, само презиме: *Соба у манастир на Цетињу. Књаз Дољгоруков, владика Сава, патријарх Бркић, Теодосија Мркојевић, официјери руски*. [ШМ -2497]; *Скоћи на ноге књаз Дољгоруков, владика Сава, патријарх*

Брџић, владика Арсеније, официјери и сав народ да га из љуботи[т]ства виде. Патријарх се Брџић с њим познаде, [ШМ -2972]; Теодосија Мрџојевић од имена оба владике, патријарха Брџића и књаза Долгорукова моли Ёспер[и]јуса да даде благословенџ писмо онима који су га довели на Цетињу. [ШМ -3064].

НАПОМЕНА.

Ортографски раздвајамо патроним на *-ић* (*Јовановић*) од презимена на *-ић* (*Брџић*) у антропониму патријарха Василија јер је Василије син *Јованов* (син учитеља Јована из Сремских Карловаца). Уп.: „Василије (Брџић Јовановић), син Јована, учитеља из Сремских Карловаца“ [Епископ САВА 1996: 61]. Другим ријечима, та два облика на *-ић* нису компоненте двоструког презимена да би се писале с цртицом него посебне антропонимске категорије.

(2) Да ли је у антропониму (Бајо) *Гавриловић* друга компонента патроним или презиме? Кад би то било име по оцу, онда испред двије реплике не би било обавезно мијењати посесив *Гаврилов*, који би био синоним с патронимом *Гавриловић*. У свим је издањима, осим наших, испред те двије реплике остао облик без промјене, тј. наводи се као аналитички патроним.

1° У Речнику Његошева језика, у ономастичком његовом дијелу, антропоним се наводи само с компонентом на *-ић*: **Гавриловић Бајо** [СТЕВАНОВИЋ и др. 1983 II: 550], за кога се каже да је „*четовођа из црногорског племена Цуца, припадник ширег братства Кривокапића*“.

2° Наши информатори, међутим, свједоче да лексикографска интерпретација није никако тачна: антропоним *Гавриловић* је само патроним двојице Кривокапића, самог Баја и његовог брата Тура, који је млад погинуо те није имао потомства (потомци Бајови нису се именовали *Гавриловићи*). Лексикографе је збунило помињање, у истом контексту, прво Вујадина, а онда и Баја: *Доходе Турчин Перовић, Вујадин Кривокапић, Бајо Гавриловић и Пејо Пешиќан и доводе два татарина турска свезана пред Шћепаном*. [ШМ -623]. По необјављеним генеаложским таблицама и по породичној традицији, родоначелник ширег братства Раслав, с надимком *Крива Капа*, имао је сина Лакића, родоначелника ужег братства *Лакићевића*; Лакићев син је Гаврило, а унук Бајо. Лакићев рођени брат је био Вуко, родоначелник ужег братства *Вуковића*, а његов је потомак Вујадин. Другим ријечима, у наведеном фрагменту *Кривокапић* је презиме, а *Гавриловић* патроним.

3° И поред тога што је *Гавриловић* патроним а не презиме, ми реконструирамо редакторску грешку првог и свих каснијих издања. Претпостављамо да је Његош, по свом обичају, изнад реплике написао: **Гаврилов.**, а Стојковић није запазио да је то скраћеница (да је посесив,

било би умјесто тачке додато дебело јер: **Гавриловъ**). У нашим издањима се испред оне двије реплике васпоставља недостајући суфикс: БАЛО ГАВРИЛОВ[ИЊ] [ШМ -3037, -3049].

(3) У колима се појављује патроним *Мићуновић*: Ал познаде Мићуновић / побратима свог, сердара, [ШМ 2043 (47)] и матроним *Мандушић*: на сриједи разбојишта / змај Мандушић коло вије [ШМ 2053 (57)]; Мандушић њм смртно рањен / у рукама соко паде, [ШМ 2149 (77)], тј. лица из Горског вијенца. У вријеме Шћепана Малог *Мићуновић* је већ презиме, али се не помиње ниједан припадник тога братства, а матроним *Мандушић* није прерастао у презиме јер је Вуку погинуо и рођени брат и син-јединац.

4. ПРЕЗИМЕНА. – Презимена као секундарна и изведена антропонимска категорија појавила су се у једном дијелу Херцеговине већ у XV вијеку, па су презиме *Петровић* имали владика Данило и његови рођаци, док се у Црној Гори и Брдима презимена формирају тек у првој половини XVIII вијека. Зато ономастичком реконструкцијом треба утврдити да ли је конкретна изведеница на *-ић* патроним или презиме.

4.1. Презиме, а не патроним. – Основни тип српских презимена настао је од патронима (и матронима) тако што се на унука (и даље потомке) преноси очев патроним (име по оцу), а ако је оцу отац рано умро – очев матроним (име по мајци).

(1) За разлику од Горског вијенца, у коме су антропоними на *-ић* по правилу патроними, у Шћепану Малом то су, уз одређене изузетке [види т. 3.2], презимена, која су се у то доба и у Црној Гори већ усталила. Антропоним личности из Горског вијенца (Вук) *Томановић* јесте патроним, а антропоним његовог синовца Никца од Ровина у колу из Шћепана Малог већ је презиме: *Томановић* с четрнаест / из окола здрав испаде – [ШМ 2423 (133)].

НАПОМЕНА.

У пјесми из Огледала србског [XIV. Вук Томановић (око 1735. год)] одражена је фолклорна традиција по којој је Никац син Вука Томановића (а не синовац): гледа Турчин Томановић-Вука, / гледа Вуче Никца, сина свога, (стихови 274–275). Ове фолклорне традиције држао се и Његош, који у Примјечанију (бр. 7) пише: „Вук Томановић. Славни јунак црногорски и отац најхрабријег витеза Никца од Ровинах“. Стварно је Никац син Ђуканов, а синовац Вуков. Никац је хипокористик, а крштено му је име било Никола. Родоначелник братства Томановића је Томан, син дољеника из Куча, док су Вук, Периша, Ђукан и Тодор његови синови. Из тога слиједи да је антропоним *Томановић* Вуку и његовој браћи име по оцу (патроним), а Никцу од Ровина — већ презиме.

(2) Патроними се нису могли градити од надимака који су се мијењали по придјевској деklinацији, па од њих нема ни презимена. У Шћепану Малом, у колу, посвједочен је један такав надимак, који треба писати с великим почетним словом:

Два ти лава претрчајѹ
 разбојиште сѹстопицѣ —
 бѹковичкѣ капетане
 с побратимом попом Жѹтѣм:
 [ШМ 2047–2048 (51–52)].

Зато је патроним изведен од хипокористика *Жутко*, али је у вријеме Шћепана Малог то већ презиме – *Жутковић: војвода Вуксан Мил’јућ, сердар Јово Петровић, прото Жутковић, Перо Вукотин Мартиновић, сердар Јово Ђурашковић и за њима много Црногорца* [ШМ -1761]. Сви облици на *-ић* овдје су презимена.

У колу Шћепана Малог помиње се родоначелник бјеличког братства *Милијѹћ*, војвода Милија (у 2152. стиху), а он је и лице Горског вијенца. Лица Горског вијенца су и сердар Јанко Ђурашковић и брат му Богдан, али је облик *Ђурашковић* тада био само патроним; први од њих се помиње и у колу Шћепана Малог, али само по титули (у 2043. стиху) и по имену (у 2044. и 2046. стиху), као побратим Вука Мићуновића.

(3) Презимена у доба владике Данила имала су већ братства досељена из Херцеговине, на примјер: *Данило* (лично име) *Шћепчевић* (патроним) *Петровић* (презиме). Презиме *Петровић* имају ликови и из Горског вијенца и из Шћепана Малог.

4.2. Презиме, а не надимак. – Спорадично, презимена су настала од индивидуалних или колективних надимака: (Перо) *Дрѹна* [ШМ -1]. Надимци су попримали статус презимена тек пошто је био формиран основни тип српских презимена, а то су презимена на *-ић*.

4.3. Презиме, а не етроним. – Нека презимена су настала транспозицијом од етронима. И етроними су попримали статус презимена тек пошто је био формиран основни тип српских презимена, а то су презимена на *-ић*.

(1) Од именâ становника насељеног мјеста настала су презимена (Јово) *Глѹходољанин* [ШМ -1], с првобитним значењем ‘становник села Глѹхѣ Дб у Црмници’, и (Симо) *Цетињанин* [ШМ -2027], с првобитним значењем ‘становник града Цетиња’, за којег пјесник у фусноти и каже: трговац которски [ШМ нап. уз прозу испред ст. 2027].

(2) Од имена припадника племена *Пјешивци* настало је презиме (Марко) *Пјешивац* [ШМ -1].

(3) Од имена народа настало је презиме *Маџар*: *Долази Пејо Маџар, житџелъ скадарски а родом из Подгорице*, [ШМ -3064].

Етноним паљикарде Косте постао је презиме у црногорској средини, уз његово ново, „црногорско“ лично име (*Станко*): *Добје паљикарда Станко Грк са својом дружином спровођен великом с[а]л[в]ом*. [ШМ +4019]. У спјеву је иначе употријебљен и етноним *Грк*, у једнини: *Грк сам родом из града Јађинџе*. [ШМ 2946]; *Књаз Долгорукџов дозове једнога официјера који умије грчки да види је ли истина да је Грк*, [ШМ -2947] и у множини: *покоритељ Гркџа и Стџамбола*, [ШМ 1471]; За Грке ти казат не умијем, [ШМ 2801].

4.4. Династичко име, а не право презиме. – Патронимску форму могу имати династичка имена, а она настају додавањем суфикса *-ић* посесиву личног имена оснивача или родоначелника династије.

(1) У стиховима: *Бй ли икад Отмановић силни* [ШМ 1939]; *Свједочи ли чисто Отмановић* [ШМ 1944] облик *Отмановић* настао је од варијанте личног имена оснивача турске династије двостепеном суфиксацијом: помоћу суфикса *-ов* изведен је посесив, а помоћу суфикса *-ић* патроним. У спјеву династичко име се користи у значењу етнонима *Турчин* и односи се на владајућег султана.

(2) Династичка имена су *Грџбљановићи*, које има једну потврду: *Весџли се, праху Нџмањићџа, / Нџмањићџа и Грџбљановићџа*, [ШМ 1–2], и *Нџмањићи*, које има још четири потврде: *нити лџврџе, грађу Нџмањићџа*, [ШМ 456]; *зџс'јашџе ми лавре Нџмањићџа*, [ШМ 481]; (*да имадох круну Нџмањићџа – [...]*) [ШМ 488]; *у прџстол[н]у лавру Нџмањићџа*, [ШМ 1724]. Овдје је потребно истаћи два момента, један за прво име, други за оба имена.

1° Његош династију не зове *Лџзџревићи, како је именују данашњи историчари (јер би из ње био искључен сам кнез Лџзар), него *Грџбљановићи*, по Лџзаревом патрониму. Лџзарев отац се очито именовао по мјесту одакле је, етнонимом *Грџбљан(ин)*, а *Грџбџљ* је старија варијанта топонима *Грџбаљ*. Антропоним Лџзаревог насљедника састоји се од имена и патронима (*Стефан Лџзџревић*).

2° А оба династичка имена имају прозодију посесивног генитива једнине иако се односе на множину. Откуда та привидна противрјечност између њихове форме и значења?

Посесивни генитив патронимџа са суфиксом *-ић* и од њих насталих презимена и династичких имена има прозодију генитива једнине, и то не само кад се односе на појединца, на примјер: *стрџшнџа мџсџа Обиљићџа / три војводе опи тада*: [ШМ 2418 (128)] него и кад се односе на више лица, на примјер: *Весџли се, праху Нџмањићџа*, [ШМ 1].

У нашим издањима користимо знаке за четири акцента, који могу бити и ослабљени (побочни), и знак за послџјеакценатску дужину,

али селективно и знак за послужеакценатску краткоћу, која је редувантна јер би и изостанак знака указивао на то да је слог кратак. А ипак га користимо кад желимо диференцирати реконструисани облик од оног са дужином који би могао бити употријебљен у датом контексту. Тако већ у првом стиху спјева знаком за послужеакценатску краткоћу у основном и акценатском издању (Немањиха) искључује се генитив множине *Немањиха (Његош би множински облик написао **Немањихахъ**). У критичком издању прозодијска реконструкција се наводи у квадратној загради без великих слова [немањиха].

Овакав изговор патронима и од њих насталих презимена и династичких имена условљен је њиховим поријеклом: то је некадашњи посесив (тзв. присвојни пријев) *Обилића* (= Обилићева) мисао. У свим таквим примјерима у критичким издањима реконструисамо сингуларну прозодију у квадратној загради. Овај архаични тип посесива описали смо у реферату за кијевски Међународни конгрес слависта [Маројевић 1982].

(3) Династичко име *Црнојевић* користи кнез Иван (Иван-бег из Горског вијенца), који је премјестио престо из Зете у Црну Гору, иако то није и његов патроним (Црноје му је био даљи предак). С тим у вези, његов син Максим се не именује *Црнојевић јер није ни Црноје син ни династ, него *Иван-беговић* (у варијанти коју је објавио Вук Стефановић Караџић) и *Ивовић* (у варијанти коју је објавио Симеон Милутиновић Сарајлија). Вуков наслов „Женидба Максима Црнојевића“ не одговара тексту пјесме.

НАПОМЕНЕ.

1. Префиксоиде страног поријекла снабдијевамо побочним акцентом, а пишемо их с малим почетним словом и састављено с другом компонентом, која има главни акценат. Такви су апелатив *п̄арал̄ажа*: Што се стидиш од те п̄арал̄аж̄е? [ШМ 330] и властита имена, митолошко *б̄енЦ̄ан*: ка н̄ев̄ј̄ер̄н̄и народ Ц̄ан-б̄енЦ̄ана. [ШМ 3550] и историјско *а̄л̄Акнас*: међу Турке а̄л̄Акнас не треба [ШМ 1331]. Великим словом пишемо другу компоненту властитог имена, која и сама има пропријални статус — име митолошког бића (*Ц̄ан*) и лице о којем се говори у Корану (*Акнас*).

Посебан проблем представља писање имена цара злих духова из арапске митологије: ген. *Ц̄ан-б̄енЦ̄ана* [ШМ 3550] — именица *б̄ен* је апелатив у значењу ‘син’, али стоји као сраслица с очевим властитим именом као нека врста патронима, а хомонимично лично име у стиху се не деклинира, па се мора писати као полусраслица.

2. Великим словом се у Горском вијенцу и Шћепану Малом пишу апелативи, од њих изведени посесиви на *-ов/-ев* и супстантивизирани

придјеви кад се односе на богове монотеистичких религија (хришћанства и ислама) и њихове изасланике на земљи. Великим словом се пишу обје компоненте сталног епитета, на примјер: *Великога* (нашега) *Пророка* [ШМ 1649]. Придјев изведен од некадашњег апелатива *бог* пише се малим словом, нпр.: *Бѡж'јā* воља и божија сила [ШМ 2117] (у првом полустиху је велико слово на почетку реченице), као и компонента *бог* у лексикализованим: *забога* [ШМ 515, 1761], *подбогом* [ШМ 3208, 3534] и фразеологизованим изразима: *до зла`бога* [ШМ 1248]. У Луци микрокозма, међутим, све именице прве супстантивне деklinације које се односе на Свевишњег као главног јунака спјева, међу њима *бог* и *творац* (са синонимима), имају статус апелатива па их пишемо с малим почетним словом.

3. Имена вјерских празника пишу се великим словом: ак. *Божих* [ШМ 1588], инстр. (са) *Божихем* [ГВ 868]. У вишечланим називима великим словом се пише само прва компонента: инстр. (са) *Новом годином* [ПСР 2], ак. (за) *Нову годину* [ГВ 2669], али ако се и друга компонента употребљава као име посебног празника и она се пише великим словом: лок. (ò) *Мāломе Госпођину дне* [ГВ испред 198], вок. *Мали Божићу* [ГВ 2733], лок. (о) *Госпођи Малој* [ШМ 698]. У овом посљедњем примјеру, у инверзији, велика слова се пишу у складу с писањем празника с неинверзионим распоредом.

4. Властита имена животиња пишу се великим словом, на примјер: *Игуман јаше Брђāша Шћепанова*. [ШМ -845]; *Трчѣ архидјакѡн Петар Сивāља бѣглер-бѣгова* [ШМ -2255].

III. РЕКОНСТРУКЦИЈА ТОПОНИМА

5. Српски топоними. – Реконструкција властитих имена мјеста и од њих изведених придјева има своје специфичности у зависности од лексемне структуре и значења.

5.1. Дволексемни топоними. – Обје компоненте се пишу с великим почетним словом у два случаја: а) кад топоним означава насељено мјесто [види даље т. (2)] и б) кад се топонимом именује држава [види даље т. (4)]. Називи с компонентама *поље* и *море* пишу се комбиновано — придјев с великим, номенклатурни назив с малим словом [види даље т. (1, 4)].

(1) И кад је двочлани назив с компонентом *поље* у инверзији, с великим почетним словом се пише друга, придјевска компонента: да Кастриот на пољу Задрѣмскѡм [ШМ 422]; ево виђех на пољу Цетињском: [ШМ 427]; на срѣд равна поља Цетињскога! [ШМ 2934]; преко равна поља Цетињскога [ГВ 2384].

Придјев *зaдрѝмскѝ* изведен је од хидронима *Дриѝм* у инструменталу с предлогом *за*, у значењу ‘поље с друге стране ријеке Дрима (из перспективе Цетиња)’, а придјев *цетињски* — од некадашњег (касније супстантивизираниг) хидронима *Цетиња* (*вода*, тј. ријека), *Цетиње* (*врело*, тј. извор), у значењу ‘поље око Цетиње воде, испод Цетиња врела’.

Сама именица *поље* се не оноματοлогизује, тј. елипсом односног придјева не поприма статус властитог имена. Овај номенклатурни географски назив и самостално употријебљен пише се малим словом и кад се односи на конкретни географски објекат, на примјер у Горском вијенцу: *поље* (и кад се односи на Цетињско поље), јер се ни у једном контексту не може замијенити пуним именом тог географског објекта.

(2) Савремени ојконим (ојконим је властито име насељеног мјеста) *Херцег Нови* првобитно је био придјевско-именичка синтагма с другом компонентом *Град* (компонента *Херцег* додата је касније). Такав лик топоним има у Горском вијенцу: вок. *Нови Граде* [ГВ 1210]. Све компоненте ојконима (осим граматичких ријечи) пишу се с великим почетним словом.

Са елипсом управне именице и супстантивизацијом придјева, топоним је посвједочен у Шћепану Малом [види т. 5.2.(2)].

(3) Придјев *сињи* с именицом *море* као стални епитет пише се с малим почетним словом: ко потоке може уставити / да к сињему мору не хитају? [ГВ 1109–1110], као компонента топонима у значењу ‘Јадранско море’ — с великим: од Дунава до мора Сињега [ГВ 55]; од Црнога до Сињега мора — [ШМ 65]. Великим словом се означава придјевска компонента без обзира на инверзију.

Придјев *сињи* значио је ‘тамноплави’, као данас у руском, док је именица *море* имала краткосилазни акценат (варијанта с дугосилазним акцентом прозодијски је романизам).

Именица *Море* у неким стиховима Шћепана Малог има и статус властитог имена (топонима) [види т. 5.2.(3)].

(4) С великим почетним словом пишу се обје компоненте у дво-чланом имену државе *Црња Гора*. Стилски неутрални, тј. неинверзиони редослијед компоненти у прози је редовно, на примјер: *да глaвe како ће ударити нa Црнy Гoрy*. [ШМ -607]. У стиховима, а у сваком примјеру то су десетерци, јавља се и један и други распоред, али то више зависи од позиције, а мање од лица из чије је реплике стих.

1° Инверзија је нарочито честа на крају стиха (у трећем такту), и она је ритмички условљена (како би се задовољила квантитативна клаузула као ритмичка доминанта асиметричног десетерца), у *ном.*: које памти наша Гора Црна, [ШМ 1690], *ак.*: да на вашу удре Гору Црну, [ШМ 669]; да покори ломну Гору Црну [ШМ 1505]; кад прегази с вој-

ском Гору Црну [ШМ 2220]; за покорит ломну Гору Црну [ШМ 3823] и *ген.* те превали преко Горе Црне [ШМ 1499]; и главаре од све Горе Црне! [ШМ 3066]. Квантитативна клаузула је била ритмичка доминанта (дуга не кратак акценат на деветом слогу). – Изузеци су, у *ном.*: не оста ли нама Црна Гора [ШМ 3565 (мула Хасан)], и у *ак.*: Хајде, смисли, баш у Црну Гору [ШМ 237 (Шћепан)]; Броје људи, у сву Црну Гору, [ШМ 1801 (војвода Драго Вукотић)].

2° Инверзија је условљена и версолошки (као ритмичка тенденција), и семантички (да се нагласи именица у првом такту) у примјерима у којима назив опкорачује цезуру, у *ном.*: што ће Гора Црна оправити, [ШМ 1591] и *ак.*: све за Гору Црну пропитујем. [ШМ 275]. – Неинверзиони распоред је чешћи, у *ном.*: сва је Црна Гора засијата [ШМ 3573 (мула Хасан)] и *ак.*: што на Црну Гору наликују. [ШМ 1569 (беглер-бег први)]; те (= *те је*) у Црну Гору добежао [ШМ 2472 (слијепец)]; но на Црну Гору ударити [ШМ 3496 (Мехмед-паша скадарски)]; ал' у Црну Гору никад неће [ШМ 3862 (Караман-паша дукађински)].

3° Инверзија се у првом такту појављује само изузетно, и то у *дат.*: Гори Црној и њеној слободи. [ШМ 386], и има семантичку функцију (да се нагласи именица). – Стилски је неутралан, и чешће се среће, неинверзиони распоред компоненти, у *ном.*: Црна Гора сасвим покорена. [ШМ 1490 (игуман Теодосија Мркојевић)] и *ак.*: Црну Гору с Мора на Морачу [ШМ 398 (Шћепан)]; Црну Гору под ноге метала? [ШМ 1486 (беглер-бег први)]; Црну Гору да сву опржимо, [ШМ 3809 (беглер-бег други)].

4° Инверзија се у другом такту појављује само изузетно, и то у *дат.*: да управо Гори Црној пође [ШМ 3902], и има семантичку функцију (да се нагласи именица). – Стилски је неутралан, и чешће се среће, неинверзиони распоред компоненти, у *ном.*: Што би онда Црна Гора била [ШМ 2442 (Шћепан)]; већ их никад Црна Гора неће [ШМ 3051 (Бајо Гавриловић)] и *ак.*: али дџелет Црну Гору иште, [ШМ 3866 (Мехмед-паша скадарски)].

Друга компонента назива (*гора*), етимолошки гледано, имала је ново значење 'шума', а не старо 'брдо, планина', док се придјев односио на црногоричну (четинарску) шуму.

Именица *Гора* у неким стиховима Горског вијенца и Шћепана Малог има и статус властитог имена (топонима) [види т. 5.2.(4)].

5.2. Једнолексемни топоними. – Неки топоними се у Шћепану Малом појављују само као оноματοлогизовани апелативи, а неким је то само варијантни облик условљен елипсом номенклатурног назива.

(1) Кад је номенклатурни географски назив у служби именовања конкретног географског објекта, тј. кад апелатив сам за себе има статус

властитог имена, тј. функцију топонима, пише се с великим почетним словом. Таква је именица *Бла̀то* у савременом значењу ‘Скадарско језеро’, која је посвједочена у инструменталу у прози на крају Шћепана Малог: *Пуцају гроздови пу̀иша̀ка*^[x] *Бла̀том из ла̀ћа̀*^[x]. [ШМ +4019]. У почетку историјског времена (откако се помиње у изворима) *Бла̀то* је било много мање и било је више мочвара (уп. у руском *болото*) него језеро.

(2) Са елидираном именицом и супстантивизираним придјевом, топоним *Нови Град* посвједочен је и у Горском вијенцу: дат. *Новоме* [ГВ 1221], и у Шћепану Малом: ак. (Ѹ) *Нови* [ШМ 632], ген. (из) *Новога* [ШМ 299]; (пѸт) *Новѡга* [ШМ 630], лок. (у) *Новѡму* [ШМ 298].

(3) У Шћепану Малом именица *Мо̀ре* представља властито име, па се и пише с великим почетним словом: Црну Гору с Мо̀ра на Морачу [ШМ 398]; Од Мо̀ра се мало што пла̀шите: [ШМ 582]; свѡколикѹ, с Мо̀ра на Морачу. [ШМ 1506]; Како сам се ѡз Мо̀ра ѡзвеза̀, [ШМ 2507]; да је Мо̀сков некакав из Мо̀ра [ШМ 3069] – у сваком од посвједочених контекста̀ топоним (ген.) *Мо̀ра* може се замијенити пуним називом (од, из) *Сињегѡ мора* у савременом значењу ‘(од, из) Јадранског мора’.

(4) Посебно треба обратити пажњу на топоним (у инверзији) *Гора Црна* са испуштеном придјевском компонентом: бјеше Гору тама притиснула [ГВ 2623]; више наше Горе поносите, [ШМ 1390]; облаци се мрачног дима / над свободном Гором шире [ШМ 2146 (74)]. Да у овим стиховима облике *Го̀ру*, *Го̀ре*, *Го̀рѡм* треба тумачити као топоним свједочи финални дио петог кола у Горском вијенцу, у којем се даје (у инверзији) пуни облик: споменик је нашега јунаштва / Гора Црна и њена свобода [ГВ 2646–2647].

Малим словом се пише у Шћепану Малом множински облик *го̀ре*, обично с атрибутом (*ове*, *наше* и сл.), и кад служи за описно именоване Црне Горе (примјери из Горског вијенца објашњавају се у текстолошким напоменама критичког издања).

Изузетак смо учинили у једном десетерцу: Ко ће Го̀ре, вашу постојбину, [ШМ 387] и у једном шеснаестерцу: Нек громови турски оре, / нек се Го̀ре с њима боре, [ШМ 815 (1)] – множински облик *Го̀ре* у овом другом примјеру има пренесено значење ‘Црна Гора’, а то значење акумулира и њене географске компоненте ‘планине’ (старо значење именице) и ‘шуме’ (ново значење именице).

5.3. Адјектоними. – Придјев (*nomen adjectivum*) од топонима у литератури на српском језику термилошки се означава као ктетик, али нама се чини прикладнијим термин адјектоним, који се појавио у украјинским ономастичким публикацијама.

(1) Од именице *Гора* у значењу ‘Црна Гора’ изведен је и придјев у наслову *Горски вијенац*, који се користи и у појединим стиховима

(на то значење се указује у критичком издању у текстолошким напоменама).

(2) Адјектоним *горски* у значењу ‘црногорски’ има један сигуран примјер и у Шћепану Малом: ту поклекну храброст горска / и слободe сви синови. [ШМ 2138 (66)].

(3) Сигуран је и други примјер, али је он двозначан. Кад Шћепан каже:

Управља бих војском уређеном,
али горском управљат не знадем,
која нема топа, ни[т] коњика –
ни[т] познаје људну команду.
[ШМ 804–807],

он мисли конкретно на црногорску војску (придјев *горски* примарно изведен од именице *гора* у значењу ‘шума’), а уопштено на брдску војску (придјев *горски* изведен од именице *гора* у значењу ‘брдо’). Иначе се на тлу данашње Црне Горе сијеку двије тенденције: са истока српске језичке територије — шири се ново значење ‘шума’ именице *гора*, а са запада — чува се старо значење ‘брдо’.

(4) Придјев *горски* у комбинацији с одговарајућом именицом употребљава се у фразеолошким жанровима сталног епитета: свога хата како горску вилу, [ШМ 60]; силна хата ка горскога дива, [ШМ 287] (у широј структури фразеолошког жанра устаљеног поређења) и идиома: „Кјуку Јанко, горски змају, / с тобом пада наша слава!“ [ШМ 2046 (50)]; па поздрављам све редом главаре, / све лавове и горске вукове. [ШМ 2063–2064].

6. Руски топоними. – Три руска ојконима, имена двају руских градова, изискују оноματοлошку реконструкцију.

6.1. Ојконим *Петров Град*. – Посвједочен је у стиху: па изнађи око десетинѐ / те су били у Петровѐм Граду / са владиком нашим Васиљѐм – [ШМ 78–80] и у прози: *Црногорци изабѐрају сѐрдѐра Јова Петровића, који је учио неколике године у Петровѐм Граду, да он говори с књазем*. [ШМ -2632]. У руском језику Његошева времена описни топоним *Петров град* (*Петров город*) користио се само као поетизам, док га Његош употребљава као стилски неутралан назив.

6.2. Ојконим *Петербург*. – Синоним претходног назива, германизам *Петербург* реконструишемо у прозном тексту разријешивши скраћеницу: *Изведоше међу народом Ника Ђурова, Марка Тановића, Вука Маркова и јошт њих десетак који су с владиком Василијѐм ходили у П[етер]бургу и гледали Петра III-га [= Трећег] да их чисто распитају*

је ли он. [ШМ -159]. Топоним због нечега није представљен у Речнику Његошева језика. Иако германски лик има посесивну морфему (*Petersburg*), која је по поријеклу праиндоевропски генитивни наставак *-s*, у руском језику од самог почетка сугласничка група је упрошћена – елидирана је морфема |с| (пуни облик гласи: *Санкт-Петербург*), па је ни у Његошевом тексту не васпостављамо.

6.3. Ојконим *Казан*. – Његош користи српску ријеч за руски назив *Казань*: узе *Казан* и многе градове, [ШМ 3973], што је у то вријеме било уобичајено. Иначе је то рана позајмица из турско-татарских језика морфолошки адаптирана као (стара) *ī-основа мушког рода: у руском језику она је задржала деклинацију, али је промијенила род (постала именица женског рода), уз секундарно умекшавање завршног сугласника основе; у српском језику промијенила је деклинацију, али је задржала мушки род. И у српском језику она је имала функцију именовања географских објеката, о чему свједочи херцеговачки ојконим *Казанци* (Горњи Казанци су у Голији, сада у Црној Гори, а Доњи Казанци код Гацка, сада у Републици Српској). И становници села (то је ипак једно село пресјечено границом) зову се *Казанци*, тако да је у сваком случају творбена база и ојконима и етнонима именица *казан/Казан*.

7. Оријентални топоними. – Три оријентална топонима изискују оноματοлошку реконструкцију — један са аспекта транскрипције, други са аспекта вербализације текста, трећи са аспекта транспозиције на релацији властито име → заједничка именица.

7.1. Топоним (ген.) *Дешт-Канчака*. — У првом издању одштапан је са **н** умјесто **п**: Грузије и Дешт-Канчака, [Стољковић 1851: 79]. Погледајмо, ограничивши се на коментарисана издања и на двотомни рјечник, како је успостављан однос између штампарске грешке и стварног назива.

(1) Драгутин Костић је, без позивања на прво издање, облик исправио већ у тексту: Грузије и Дешт-Капчака, [Костић 1902: 92] с коментаром у фусноти: „*Дешт-Капчак* — престоница кримских Татара на сев. Црног Мора“ [Костић 1902: 92 (нап.)].

(2) Михаило Стевановић у тексту оставља неисправљен облик, али топоним коментарише у Објашњењима: „*Дешт-Канчак* је Дешти Кипчак – приуралске, поволшке и донске степе сјеверно од Каспског Језера, назване тако по | Кипчацима, народу монголског поријекла познатом код Руса под именом Половаца, а код нас под именом Кумана“ [СТЕВАНОВИЋ 1952: 85, 218–219]. Исто, али краће објашњење налазимо у Речнику Његошева језика: „*Дешти Кипчак, приуралске, поволшке и донске степе северно од Каспијског језера*“ [СТЕВАНОВИЋ и др. 1983 II: 556, s. v. **Дешт-Канчак**].

Јевто Миловић у тексту оставља неисправљен, а у Објашњењима — исправљен текст: „*Дешт-Канчак* је Дешти Кипчак“ (даље слиједи цитат из Стевановићевог првог, тада јединог његовог издања) [Миловић 1965: 106, 335]. — То значи да је у самом Миловићевом издању штампарска грешка, или у тексту, или у коментару (вјероватније ово друго).

Александар Младеновић се држи у потпуности Стевановића, и у тексту и у коментару, преузевши и Стевановићево објашњење из неког каснијег, екавизираниог издања, али се на свог претходника уопште не позива (мада у другим случајевима то обично чини) [Младеновић 2007: 107].

(3) Ми смо установили да је наведена штампарска грешка првог издања типска. Међу грешкама које су настале у Трсту, приликом преписивања Његошевог ћириличног текста латиницом, ћирилично *n* (писало се као данас у руском) схваћено је као латиничко *n*: *Аранске* → *Aranske*; *Аранскога* → *Aranskoga*; *Дешт-Канчака* → *Dešt-Kančaka*; *опи* → *opi*. У основном издању [МАРОЛЕВИЋ 2018: 352] били смо оставили неисправљен текст, па сад то коригујемо: Чёркёскё и Ка́бардијё, Грўзијё и Дёшт-Ка́пчака, [ШМ -1614].

7.2. Топоними (ген.) *Ира́ка аранскога и пѐрс'јѹнскѡга*. — У првом издању одштампана је прва компонента синтагме растављено: Халеба и Рака | Аранскога и Персинскога, Лаасе, Дилета, Ракка, Мосула [Стољковић 1851: 78–79]. — Касније приређиваче и коментаторе није зачудила употреба везника *и* гдје му мјесто није, у срѣд набрајања.

(1) Драгутин Костић оставља наведени текст суштински без измјене (уз писање једног *а* и једног *к* у топонимима и уз исправку придјевског облика **аранскога**, који, као и наредни придјев, пише малим словом) [Костић 1902: 90]. Тако је добио два хомографа. За први каже: „*Рака* – (жен. род) град на левој обали реке Еуфрата, у вилајету халепском; у њему се састају каравани трговаца *аранских и персијских*“ [Костић 1902: 90 (нап.)]. За други не каже да је и то женски род: „*Рака* – предео у сев. Тунису [...]“ [Костић 1902: 90 (нап.)]. Костића се држи, и цитира га, Јевто Миловић [Миловић 1965: 105, 332–333] стављајући један прозодијски знак у тексту (*Ла́се*), други у коментару (*Ла́са*). Стварно се ту остварује удвојени вокал: (ген.) Лаа̋сѐ, али се може читати и као дифтонг: (ген.) Л^{а̋}а̋сѐ.

(2) Михаило Стевановић у тексту слиједи Драгутина Костића, само што знак сажимања не ставља на придјеву него на облику имене *Ла́се* (мада се тај знак не разликује од акцента, али би онда требало указати и на послијеакцентатску дужину) [Стевановић 1952: 85]. За први облик *Рака Стевановић каже: „*Рака* је град на лијевој обали ријеке Еуфрата у покрајини Алепу, некадашње стјечиште персиских

и арапских каравана“ [СТЕВАНОВИЋ 1952: 217]. За други облик *Рака вели: „*Рака* (у првом издању је написано са два *к*) – област у сјеверном Тунису“ [СТЕВАНОВИЋ 1952: 217]. Александар Младеновић се држи Стевановића, од њега преузима и коментар, али и овог пута без позивања на претходника [Младеновић 2007: 107].

Речник Његошева језика доноси само један топоним, али га, погрешно, наводи у мушком роду, с погрешном илустрацијом и скраћено (наставка цитата би демантовао лексикографе): „**Раџ** м град, сада *Рака*, у покрајини *Алепа*, у горњем току реке *Еуфрата*. – Господар земнога раја Сирије, Мисира ... Каиревана, Халеба и Рака“ [СТЕВАНОВИЋ и др. 1983 II: 622] (као да се ту набрајање завршава!).

(3) Ономастичко „тамно мјесто“ ми смо ријешили: у султановој титули су два топонима с именом *Ирџк*, једно је *Ирџк* арапски (и данас *Ирџк*), друго је *Ирџк* персијски (данас *Ирџн*), а *Раџка* је једна — на обалама Еуфрата: *Халеба*, *Ирака* арапскога и *перс’јинскога*, *Лаасџ*, *Дилета*, *Раџкџ*, *Мосџла* [ШМ -1614]. За ову фину хируршку операцију била су потребна само три захвата: 1° умјесто копулативног везника васпоставили смо први слог топонима (ген.) *Ирака*; 2° васпоставили смо запету испред тог топонима; 3° облик *Раџка умјесто (ген.) **Раџке** још један је примјер замјене вокалских графема у смјеру *е* → *а*, која је у спјеву потврђена у два сигурна примјера — сигурна јер за оба имамо филолошке доказе за реконструкцију. И све је стало на своје мјесто.

7.3. Именовање светилишта. – Посебно треба обратити пажњу на именицу *Ћаба* односно *ћаба*, која је у једним случајевима властито име, а у другим заједничка именица. Посвједочена је и у Шћепану Малом и у Горском вијенцу.

(1) Кад се односи на конкретно муслиманско светилиште, именица *Ћаба* је *singulare tantum* и пишемо је с великим почетним словом — ак. *Ћáбу*: *такови сџ Ћáбу оградили!* [ШМ 3787], ген. *Ћáбџ*: *Ја се чудим, лијепџ ми Ћáбџ*, [ШМ 3551]; противнику *Ћáбџ* и *Кура́на!* [ШМ 3796], вок. *Ћáбо*: *Ћáбо свџта, нема у́ нас хџлџ!* [ГВ 882].

(2) Кад се односи на било које светилиште, или на хришћанско светилиште, именица *ћаба* је апелатив, па је пишемо с малим словом: бјеше *ћаба* влашкијех делија, [ШМ 1583]; ак. у функцији лок. *ћабу*: на некакву *ћабу* притврдио, [ГВ 739].

НАПОМЕНЕ.

1. Префиксоиде страног поријекла снабдијевамо побочним акцентом, а пишемо их с малим почетним словом и састављено с другом компонентом, која има главни акценат. Таква су властита имена *па̀раШáм*: *баш до Шáма ѝ до па̀раШáма!* [ШМ 3532] и *а̀лКòрáн* [ШМ нап. уз 4017, 4018], лок. (у) *а̀лКòрáну* [ШМ нап. уз 1331]. С великим почет-

ним словом пишемо другу компоненту властитог имена, која и сама, без префиксоида, има пропријални статус — митологизовани топоним (*Шам*) и муслиманску вјерску књигу (*Куран*). Лексема *Куран* има значење властите именице, па је пишемо великим словом и кад је у множини: У стотину да пише *Куран̄* — [ШМ 1440].

2. Фигуративно употребљени митолошки космоними и од њих изведени посесиви у Горском вијенцу се пишу с малим почетним словом: ген. *раја* [ГВ 889]; ак. *тартар* [ГВ 236], (у) *тартар* [ГВ 236]; у Лучи микрокозма ове именице и од њих образовани посесиви имају статус властитог имена, па се пишу великим словом: *Рај*, *Тартар* (и посесив *Тартаров*).

У Шћепану Малом именица *рај* је апелатив, па се пише с малим почетним словом (као и у Горском вијенцу): њ рај ми се претвори Ра̀сија – [ШМ 482]; господар земнога раја Сирије, [ШМ -1614], док именица *Та̀рт̄ару* (лок. у функцији ак. /у/ *Та̀рт̄ару*) у 3027. стиху:

Даница се Сатан̄ом прѡврже
јербо пође против воље бѡж'јѣ,
стога с неба паде у Та̀рт̄ару
[ШМ 3025–3027]

има пропријални статус, па се пише с великим почетним словом (као и у Лучи микрокозма, с којом се и налази у непосредној интертекстуалној вези).

3. У Горском вијенцу посвједочен је и топоним *Никушић* и етноним *Никушићи*, и у свим примјерима остала је неупрошћена сугласничка група **кш**. Адјектоним *никушићки* у Шћепану Малом одштампан је с упрошћеном сугласничком групом: у Нишићко поље навалити. [ШМ 708]. Овдје не воспостављамо сугласник **к** јер се тако говори, нарочито у даљим сјеверним (и западним и источним) крајевима, па се и топоним користи у множини (идем у *Нишиће*).

4. Да ли је ономастички лик *Грађани* у Шћепану Малом топоним или етноним? Уз прву потврду: *Доходи Шћепан из Грађан̄а* њз кућ̄е Кнежевић̄а*, [ШМ -1846] сам пјесник је објаснио лексему: *племе [ШМ нап. уз прозу испред ст. 1846]. Овдје облик заиста може значити и племе (етноним), и село (ојконим), али предлог *из* више указује на мјесто. У стиховима облик се остварује као топоним: те се сакрих у твр̄де Грађане [ШМ 1863]; Цар се сакри у село Грађане, [ШМ 2474]. Ријеч је о етнотопониму, којим се именује и мјесто и становници који то мјесто насељавају. Примаран је етноним, и он је у номинативу множине првобитно имао наставак *-е* (у множини је припадао старим консонантским основама).

5. Описни придјев уз топоним има статус компоненте властитог имена ако је устаљен и ако је додат како би се разликовао од других, хомонимичних назива. Такав је у Русији *Велики Новгород*. У стиху: да удари на Москву велику. [ШМ 3976] придјев (ак. ж.р.) *велику* обични је (контекстуални) атрибут уз топоним (ак.) *Москву*, као што је то исти придјев *велики* уз лично име *Душан* у стиху: *ка да Душан велики устаде* — [види т. 2.2.(3)].

IV. РЕКОНСТРУКЦИЈА ЕТНОНИМА

8. Индивидуални етноними. – За реконструкцију властитих имена припадника народа, племена и становника насељених мјеста од значаја су етнонимске варијанте и хомонимија етнонима и антропонима односно етнонима и апелатива.

8.1. Варијанте етнонима. – У кругу етнонима (или етника), који се пишу с великим почетним словом а могу бити мушки, женски и колективни, основни тип су индивидуални етноними, а они имају сингулар (једнину), паукал (неколицину, уз бројеве *два*, *три*, *четири* и замјеницу *неколика*) и плурал (множину).

Прво ћемо размотрити етнонимске варијанте, а оне у Шћепану Малом карактеришу припаднике словенске породице језика/народа. Етноним *Словени*, с коријеном *слов-*, мотивише се именицом *слово* и глаголом *словити* и значи 'они који смислено говоре', за разлику од етнонима *Нијемци/Њемци* који значи 'они који су нијеме, тј. неразумљиво говоре'. У Шћепану Малом, међутим, ова варијанта није посвједочена. Посвједочене су варијанте с коријеном *слав-*, мотивисане именицом *слава* и глаголом *славити* у значењу 'они који славе, уживају у слави'. Етноним има и суфиксалне варијанте, с тим што она с јатом (-џ-) у спјеву није посвједочена.

(1) Са суфиксалном варијантом -џ- двије су потврде, обје из реплика које изговара Шћепан: *Бџла-Куран* утрије Славџене – [ШМ 202]; *Ко би мога принудит Славџене* [ШМ 2175].

(2) С руским рефлексом суфикса -џ- једна је варијанта, и она је стилски маркирана као суфиксални русизам (из реплике је књаза Долгорукова): од *Славјана свијех* у Европи [ШМ 1728]. Она је посвједочена и у саставу колективног етнонима *Славјанство* [види т. 9.1.(2)].

(3) Војислав П. Никчевић уједначава варијанте у корист оне која у спјеву није потврђена, ни у погледу коријена, ни у погледу суфикса: *Бџла, Куран* утрије Словјене – [Никчевић 2005: 37]; *Ко би мога принудит Словјене* [Никчевић 2005: 125]; од *Словјенах свијех* у Европи [Никчевић 2005: 151]!

8.2. Етноним, а не презиме. – Један исти облик може бити етноним (ако лице и даље живи у мјесту од чијег је имена етноним изведен) или презиме (ако је лице одсељено, па њега и његове потомке у новом пребивалишту именују по мјесту одакле је старином).

(1) У прозном тексту: *а посланици сѹ нò имену [...] прото Јован Авр̄амовић, Бјѐлица*, [ШМ -845] облик *Бјѐлица* је етноним, а не презиме. То се не види по Речнику Његошева језика, у којем се као антропоним наводи **Аврамовић Јòван Бјѐлица** [СТЕВАНОВИЋ и др. 1983 II: 529]. Овдје је и акценат неадекватан: може бити или *Авр̄амовић* (с дужином на другом слогу) или *Аврамовић* (без послјеакценатске дужине). Јован је прото и из Бјелица је, али титула и етноним нису компоненте антропонима.

(2) У прозном тексту: *а посланици сѹ нò имену [...] и Лазар Богд̄ановић, Њѐгѹш*. [ШМ -845] облик *Њѐгѹш* је етноним, а не презиме. То се не види по Речнику Његошева језика; у њему се као антропоним наводи **Богд̄ановић Лаžар (Лáзо) Њѐгѹш** [СТЕВАНОВИЋ и др. 1983 II: 539]. Лазар је кнез и из Његуша је, али титула и етноним нису компоненте антропонима.

(3) Постоје, наравно, презимена *Бјѐлица* и *Њѐгѹш*, али то нису презимена лица из Шћепана Малог. Лексикографи су погријешили због погрешне интерпункције у издањима прије нашег основног: текстолошки смо ми проблем ријешили стављајући запете испред етнонима.

Овдје треба прокоментарисати фонетску структуру првог презимена: у Бјелицама презиме и данас гласи (и гласило је у Шћепаново вријеме) *Абрамовић*, са **б**, по латинско-католичкој традицији (ријеч је о досељеницима са Приморја), а Његош га замјењује ликом из византијско-православне традиције *Аврамовић*, са **в**.

8.3. Апелатив, а не етноним. – Посебан проблем на који треба указати јесу апелативи настали деономатологизацијом етнонимâ. Етноним се трансформише у апелатив ако добије значење занимања, али не и кад добије вјерско (или и вјерско) значење.

(1) У Шћепану Малом посвједочен је и етноним *Татари*, у акузативу множине: Татаре сам гледа, и Харапе, [ШМ 2258], који се пише с великим почетним словом, и од њега настали апелатив, који се пише с малим, у плуралу: Јâ бих рѐкâ ѐре сѹ т̄атари [ШМ 634], у паукалу: *до-воде два татарина турска* [ШМ -623] и у сингулару, у двије варијанте — са сингулативним суфиксом *-ин*: татарин сам везира Азама — [ШМ 658] и без сингулативног суфикса: ноћас татар ст̄иҗѐ из Стáмбола [ШМ 516]. Апелатив *татарин* има значење 'курир, гласник', а да то није етноним показује могућност коришћења адјектонима *турски* као атрибута уз апелатив.

(2) У вези с питањем о односу вјерских и етничких номинација размотрићемо два контекста.

1° У првом контексту беглер-бег први каже игуману Теодосији Мркојевићу:

Сад вам нѝ Бѡг помоћи не може
кад су на вѡс Турци и Млечићи —
нако ћете љ небо скакати.
[ШМ 1593–1595].

Војислав П. Никчевић 1594. стих овако уобличава: кад су на вас турци и Млечићи, [Никчевић 2005: 96]. — То што је у турској војсци било оних који нису били етнички Турци није разлог да етноним пишемо малим словом: и у млетачкој војсци било је несумњиво и других Италијана, и припадника других народа, па ипак етноним *Млечићи* цетињски „текстолог“ не пише малим словом.

2° У другом контексту игуман Теодосија Мркојевић говори књазу Долгорукову (и свима осталима, па и нама данас):

сваки Србин који се превјери
просто вјеру што загрли другу,
нѡ му просто нѝ било пред Богом
што оцрни образ прѣд свијетом
те се звати Србином не хоће.
[ШМ 2815–2819].

По своме етнопатолошком маниру Војислав П. Никчевић етноним *Србин* (мн. *Срби*) редовно пише с малим почетним словом, па и у 2819. стиху: те се звати србином не хоће. [Никчевић 2005: 156]. — Ортографском Црногорцу логика није била јача страна: да *Србин* значи 'православни хришћанин', не би, ни игуман Теодосија ни пјесник Ње-гош, ономе православу који прими ислам могао приговорити што неће више да се зове православцац!

(3) А да ли се, у стварности или у пјесничком тексту, сам етноним *Црногорац* могао свести на припадника једне, православне вјере? Питање има два различита одговора — и само једно објашњење.

1° У Шћепану Малом Војислав П. Никчевић именицу *Црногорац* пише с великим почетним словом иако се именица односи само на грађане православне вјероисповијести. — То, међутим, одговара историјској стварности: у то вријеме у Црној Гори су живјели само православни Срби.

2° И у Горском вијенцу Војислав П. Никчевић задржава велико слово иако се именица *Црногорац* односи само на православце, док се етноним *Турчин* (код Никчевића с малим словом) користи за грађане исламске вјероисповијести, а међу њима је прави Турчин само Мустај-кадија.

3° Објашњење: Његош је пренио историјску ситуацију свог времена, кад су у Црној Гори сви били православни, на ситуацију прије истраге потурица, кад су лица исламске вјероисповијести аутохтоно живјела у неким мјестима тадашње Црне Горе. То је несумњиво анахронизам. Доказ: чим се вјерска структура измијенила, а то се десило у посљедњој четвртини вијека у којем је живио Његош, и муслимани су се сматрали Црногорцима по земљи у којој живе, као и данас уосталом.

9. Колективни етноними. — Разликујемо колективне етнониме настале суфиксацијом и колективне етнониме настале транспозицијом.

9.1. Колективни етноними настали суфиксацијом. — Колективни етноними имају једину (припадају категорији *singularia tantum*).

(1) Именица *Србство*, колективни етноним (у значењу 'Срби'), у Шћепану Малом има једну потврду: којим Србство негда грмијаше. [ШМ 1728]. Изведена је суфиксом *-ство* од индивидуалног етнонима *Срб(ин)*, мн. *Срби*.

(2) Колективни етноним *Србство* посвједочен је и у Горском вијенцу: О кукавно Србство угашено, [ГВ 44], а у Лучи микрокозма — и *Србство* и *Славјанство*: пред очима Србства и Славјанства [ЛМ 193 (Пролог)]; богомрске Србства отпаднике [ЛМ 198 (Пролог)].

(3) Адјектоним (ктетик) *србски* има значење 'који припада Србима /српској земљи, који се односи на Србе/српску земљу', на примјер: по Косову, србскијех јунака — [ШМ 12], иначе је он употребљен једном и супстантивно (у значењу 'оно што припада Србима'): ка све србско што се превратило. [ШМ 380], а двапут у саставу перифразе као фразеолошког жанра — *име србско* (у значењу 'Срби, Србство'): за свободу и за име србско [ШМ 1689] и *цвијет србски*: гледа цвијет србски за Душаном [ШМ 1725].

(4) Писање етнонима и адјектонама (ктетика) са коријеном *срб-* не поклапа се са савременом српском ортографском нормом. Ова корекција савременог правописа, која би и иначе била оправдана, заснива се прије свега на чињеници да је такво писање фонолошки тачно (аргумент 1°), али и на чињеници да је такво писање у складу са пјесниковом ауторском вољом (аргумент 2°).

1° Аутентичност графије у овом случају, без обзира на њен културолошки значај, не би била и довољан разлог за писање наведених облика са графемом *б* да за то не постоје и фонолошки разлози. Наиме, испред

суфикса *-ск-*, *-ств-* фонема <б> морфеме |срб| остварује се као алофон [п]. На функционалном плану, а то значи и у свијести изворних говорника, у наведеним лексемама имамо фонему <б> која се по фонетским законима једначења по безвучности остварује као безвучни парњак [п]. То [п] није ништа друго него позициона варијанта фонеме <б> у слабој позицији. У слабој позицији (испред сугласника) неутрализују се фонеме <б> и <п>. То значи да наш текстолошки поступак представља само још једну фонолошку корекцију ортографије засноване на фонетском принципу.

2° Други аргумент је Његошева ауторска воља: наш пјесник је тако писао не само по старом него и по новом правопису, на шта је указао Милан Решетар у приказу Вушовићевог првог издања свих Његошевих дјела: „Мало се зна да је Његош само пјесму *Србин Србима на части захваљује*, коју је издао г. 1834 на Цетињу, наштампав сасвим Вуковом графијом и ортографијом, дакле и са *ј-љ-њ*, а само му се није дало да промијени *б* на *п* у *србски*“ [РЕШЕТАР 1936: 228 (нап.)], као и у предговору свог десетог издања Горског вијенца: »Али за чудо пјесму „Србин Србима на части захваљује“, коју је г. 1834 издао у цетињској штампарији, штампав је чисто Вуковом ортографијом, само што му се није дало да *србски* окрене на *српски*« [РЕШЕТАР 1940: XXV (напомена)].

9.2. Колективни етноними настали транспозицијом. – У кругу етнонима дилему у погледу правописног уобличења (писање малог или великог почетног слова) могу изазвати само етнотопоним *Истѡк* у двије нијансе значења — 1. ‘источна, византијска цивилизација’ [види даље т. (1)], 2. ‘оријентална, исламска цивилизација’ [види даље т. (2)] те етнотопоним *Заѡд* исто у двије нијансе значења — 1. ‘западна, романско-германска цивилизација’, 2. ‘европска, хришћанска цивилизација’ [види даље т. (3)]. Наведени етнотопоними настали су транспозицијом — ономотологизацијом апелатива (заједничких именица).

(1) У 1563. стиху Шћепана Малог:

Има доста муке, калуђере,
него слаб’ји мора поклекнути:
пред великом силом Османовѡм
Истѡк паде а Запад се тресе;
од нашега силнога ударца
каква људска падоше страшила —
[ШМ 1560–1565]

именица *Истѡк* има значење ‘источна, византијска цивилизација’, што комплементарно утиче на сужење значења именице *Заѡд*.

(2) У 195. стиху Шћепана Малог:

Штò уради Ѐстòк са За̀па̀дом,
 какве стра̀шнѐ учини промјене,
 какве силе сатрије вријеме:
 плијенише народи Римјане,
 утопи се Грчка у баснама —
 какве мѝшце Осман испрелама
 з'јевајући да свијет прогута!
 [ШМ 195–201]

именица *Ѐстòк* има значење 'оријентална, исламска цивилизација' (и шире 'азијатска, варварска цивилизација'), што комплементарно утиче на проширење значења именице *За̀па̀д*.

(3) У 435. стиху Шћепана Малог:

Средства људе чине великима;
 и Скендер-бег не би онај био
 да га За̀па̀д није потпирао.
 [ШМ 433–435]

и у 1. стиху споменарске пјесме „Сви надмени комплименти...“ (из Биљезнице):

Сви надмени комплименти
 на За̀па̀ду што се воде
 ријечи су сухопарне
 и синови празне моде.
 [Сви надмени 1–2]

именица *За̀па̀д* је етнотопоним (име цивилизације), тј. она је властито име кад се њоме именује цивилизација (романско-германска, по Трубецком), и онда је пишемо с великим почетним словом.

9.3. Лексеме *ѝстòк* и *за̀па̀д* као апелативи пишу се малим словом.

(1) Централно значење заједничких именица *ѝстòк* и *за̀па̀д* јесте именовање страна свијета.

(2) Али то није и њихово примарно значење — примарно је значење одражено у стиховима: који сједи сунцу на ѝстòку [ШМ 1625]; од ѝстòка до за̀па̀да сунца. [ШМ 3674], тј. у комбинацији с посесивним

генитивом или дативом именице *сунце* именица *ист̄о̄к* значи 'излазак (сунца)', а *за̄па̄д* — 'залазак (сунца)'.

(3) Писање малог слова примјењује се и кад именице имају пренесено значење, као у завршном, 22. стиху пјесме „Југ завија, разјари се море...“ (из Биљежнице):

Слава Теби, Творче и Господи —
 Ти истока немаш ни запада!
 [Југ завија 21–22].

У овом контексту израз (ти) *истока немаш* значи '(ти) не излазиш', тј. не настајеш, а израз (ти немаш) *ни запада* — 'и не залазиш', тј. не нестајеш (смисао је: вјечан си).

V. ПОРЕДБЕНА АНАЛИЗА

10. У „Текстологији Горског вијенца“, монографском истраживању објављеном у склопу критичког издања спјева, у поглављу 2. Антропонија [МАРОЛЕВИЋ 2005: 242–253] пажња је посвећена хипокористцима и патронимима.

(1) У том поглављу у првој тачки полазили смо од сљедећег објашњења. Заједничка именица (nomen appellativum) може да се ономотологизује, да прерасте у лични надимак односно лично име по функцији, тј. да постане nomen prorgium. Такав је случај са апелативом *бан* који је у Горском вијенцу посвједочен у функцији личног имена у саставу сложеног антропонима *Бан Милоњић* (друга компонента је или патроним или презиме).

Ту оцјену бисмо сада прецизирали. С обзиром на то да и у Црној Гори нашега времена лице с крштеним именом *Бранислав* понекад добија хипокористички облик *Бан* (аналоган србијанском облику *Бане*), деветоструки кум Вука Мандушића познат је био по личном имену *Бан*, а то име је настало преображајем имена од мила. Као доказ, поред потврђеног творбеног односа (*Бранислав* → *Бан*), може послужити потврђеност презимена *Бановић*, које је настало од истоименог имена по оцу. Утицај апелатива *бан* на образовање хипокористика *Бан* се, наравно, подразумејева.

(2) У другој тачки поглавља објаснили смо други хипокористички облик употријебљен у самом тексту Горског вијенца. Властито име (nomen prorgium) може да се дезономатологизује, да поприми извјесна својства заједничке именице. То се дешава, на примјер, са хипокористцима *Миле*, *Раде* и др., чији се вокативи *Миле*, *Раде* користе у об-

раћању било којем, нарочито млађем лицу. Правописна традиција, не само српска, налаже да се великим словом пише властито име и кад оно поприми функцију заједничке именице. Зато ми вокатив *Миле*, којим се баба, „пророчица и вјештица“, обраћа кнезу Јанку: Истина је, мој Миле [миле], душе ми! [ГВ 2164], посматрамо као облик личног имена (хипокористика) *Миле* и пишемо га великим почетним словом.

Ово наше објашњење у усменим коментарима се прихвата, али се понеко пита да ли га треба писати великим словом с обзиром на то да се хипокористик дезономатологизује. Ово је, у извјесном смислу, правна празнина у правописним приручницима, али је писање великог слова показатељ и поријекла, и прозодије. Додајмо овдје да се у истом смислу среће обраћање дјевојчици вокативом *Милнице!*, а млађем мушкарцу — вокативом *Баћане!*

(3) У завршној тачки поглавља ријешено је питање друге компоненте антропонима Вука Раславчевића, једног од лица Горског вијенца, и у погледу гласовне структуре (<в> а не <п>), и у погледу категоријалне припадности (патроним а не презиме).

Испред трију реплика које овај јунак изговара (стихови 181, 184–187, 819–821) и у списку лица у првом издању Горског вијенца антропоним је одштампан са **б**: **Вукъ Раслабчевићъ**. Од првог издања полазе каснији приређивачи, само што употребљавају савремени, фонетски правопис, без дебелог јера и са **п**: **Вук Раслапчевић**.

Тешко је утврдити како је дошло до тога да се изворни Његошев лик *Раславчевић*, који је компаративно-историјски аутентичан, замијени ликом у коме је одражена народна етимологија — **Раслабчевић**. И поред сличности штампаних слова **в** и **б**, тешко је повјеровати да су штампари (у јерменском манастиру мекхитариста у Бечу) могли четири пута направити исту грешку. Али се с доста основа може претпоставити да је то учинио Милорад Медаковић преписујући текст за штампу (тим прије што је њему било довољно да графијску замјену учини испред прве реплике: друге двије су имале у рукопису скраћену ознаку лица, а списак лица Медаковић је сам састављао) и да ту измјену Његош у коректури није запазио. А Медаковић је тако прочитао и тако написао зато што је чуо да се наведено презиме тако и изговара. А та измјена *Раславчевић* → *Раслабчевић* [фонетски: раслапчевић] у народним говорима може се објаснити само народном етимологијом — секундарним везивањем за коријен |слаб|. Било како било, ми смо први у својим издањима вратили изворно Његошев а језички аутентичан лик: Вук РАСЛАВЧЕВИЋ.

Разлика између рукописа и штампаног текста и раније је запажана, али је друкчије објашњавана. Тако Никола Банашевић каже: „презиме

Раславчевић, које је остало у рукопису, постало је Раслапчевић, лакше за изговор. Ту измену у првом издању није нико сем Његоша могао извршити“ [Банашевић 1973: XVIII]. Први је, међутим, Иван Калуђеровић показао, најприје у чланку из 1987. па онда и у књизи из 1999. године, да је изворни Његошев лик *Раславчевић* и да га треба вратити у критичко издање Горског вијенца и њиме оперисати у научно-критичкој литератури. Калуђеровићева филолошка и историјска аргументација је и потпуна, и увјерљива. Али се она лингвистички, у два детаља, мора допунити, што смо ми и урадили у критичком издању спјева.

1° С обзиром на то да се у документима с краја XVII вијека помињу Томаш Раславчевић и Вук Раславчев, обојица родом из Очинића, може се сматрати да су то браћа, од којих је овај други у Горском вијенцу са сложеним суфиксом *-овић*. Антропоними *Вук Раславчев* и *Вук Раславчевић* (с другом компонентом у патронимском значењу) потпуни су граматички синоними: разлика је само у томе што се присвојни придјев употребљавао обавезно уз лично име, док је облик на *-ић* могао бити и самостално употријебљен, и у томе што су облици на *-ић* могли да прерасту у презимена. Ако је историјска идентификација прототипа тачна, могли бисмо закључити да је облик *Раславчевић* у Горском вијенцу патроним, а не презиме. То је једно.

2° Друго. Нема противрјечности између историјски утврђеног имена Вуковог оца (*Раслав*), с једне стране, и патронима *Раславчевић* и посесива *Раславчев*, с друге. Патроним *Раславчевић* је изведен, сасвим извјесно, суфиксом *-ић* од основе посесива *Раславчев*, а посесив *Раславчев* је опет могао бити образован суфиксом *-ев*, али не од основног личног имена *Раслав* него од његовог хипокористичког облика *Раславац*. Да су се патронимски облици градили веома често од хипокористичких облика на *-ац* свједоче облици *Вукославчевић*, *Шћепчевић* и др., али има извјесних назнака да се у староцрногорском ареалу перинтеграцијом био формирао сложени посесивни суфикс *-чев* (пандан суфиксу *-љев*): посесиви типа *Раславчев* изведени од хипокористичких имена типа *Раславац* секундарно су могли да се вежу за примарна имена типа *Раслав*.

(4) У кругу антропонима проблем представљају облици са суфиксалном морфемом *-ић*: једни у погледу категоријалне припадности (патроним или презиме), други у погледу акцента, а патроним војводе Драшка још и у погледу значења (властито име или апелатив), истакли смо у критичком издању Горског вијенца.

1° За неке облике потпуно је извјесно да су патроними (имена по оцу), а не презимена. Тако облик *Мартиновићи*, посвједочен у изразу: пет Мартиновића [ГВ 426, 1320, 2589, 2639], није презиме него патро-

ним (име по оцу). Патронимско значење облика је несумњиво пошто се у спјеву среће и описни облик патронима *синови* (старога) *Мартина*— [ГВ 2532].

2° Прозодијску реконструкцију захтијева и антропоним *Бранковић*. То је несумњиво патроним у значењу ‘Бранков син’, а словенски патроними чувају акценат посесива (присвојног придјева), односно личног имена у генитиву и дативу као посесивним падежима. Умјесто изворног, дугосилазног акцента овај патронимски лик обично се изговара са помјереним, дугоузлазним акцентом и језичко га осјећање данас интерпретира као презиме. Треба ипак напоменути да у западним српским земљама изворни лик патронима гласи *БрѠнковић*, са дугоузлазним акцентом. Али тамо и лично име (*БрѠнко*) и посесив (*БрѠнков*) имају такав акценат. У Његошесвом идиолекту, као и у постојбини Вука Бранковића, имали смо непренесени акценат: *БрѠнко* — *БрѠнков* — *БрѠновић*.

Посесивни генитив облика на *-ић*, без обзира на то да ли је он патроним (матроним) или презиме и да ли се има у виду једно или више лица, чита се с прозодијом генитива сингулара, а не генитива плурала. Зато у критичком издању морамо указати на краткоћу посљедњег и претпосљедњег слога: траг да му се по прсту кажује / ка невјерној кући Бранковића [брѠнковићѧ], [ГВ 1053–1054]; спопала га брука Бранковића [брѠнковићѧ], [ГВ 2423].

Да се посесивни облици патронима (и презимена) у Горском вијенцу читају са прозодијом генитива сингулара а не са прозодијом генитива плурала, тј. без дужине посљедњих двају вокала, доказ је њихова графија — у рукопису и у првом издању они се завршавају на **а а** не на **ахъ**. Овај необични облик посесивног генитива компаративно-историјски је објашњен у раду [МАРОЛЕВИЋ 1982: 98–101]: по своме порijekлу то је посесив на *-ѡ* од патронима на *-ићъ* чији је мушки род био хомонимичан с творбеном базом, па је *Бранковића кућа* значило ‘Бранковићева кућа’.

3° Ми смо непобитно утврдили да је облик *поповић* као компонента антропонима војводе Драшка патроним, а уз то и апелатив, и да га треба писати малим словом: Драшко је *поповић*, што значи ‘попов син’: ак. Драшка поповића [ГВ 1378], вок. у зн. ном. Драшко поповићу [ГВ 1384] пошто се у спјеву помиње и његов отац, поп Шћепан: Поп Шћепан се тад у Котор нагна [нѧгнѧ]: [ГВ 1388]. Није уопште битно да ли се у вријеме кад је писан Горски вијенац форма *Поповић* осјећала као презиме, него је пресудно шта је та форма у књижевном тексту и шта је она била у вријеме о којем се у том тексту приповиједа. У конкретном случају не само да је облик *поповић* био само патроним војводе Драшка

него у конкретном случају није ни транспонован у презиме — његови потомци су се прозвали *Драјковићи*.

4° Сви облици на *-ић* по поријеклу су патроними (или матроними). Ти облици се употребљавају у патронимском значењу и средином XIX вијека, тј. у вријеме настанка спјева, а употребљавани су као презимена и почетком XVIII вијека, тј. у вријеме о којем се у спјеву говори.

У критичком издању Горског вијенца полазили смо од тога да за неке антропониме не можемо утврдити да ли у структури спјева представљају патрониме или презимена. Тако друга компонента антропонима *Бан Милоњић* [види т. 10.(1)] може бити патроним, ако је Бан био Милоњин син, или презиме, ако је Милоња био Банов даљи предак.

Друга компонента антропонима *Вук Мандушић* вјероватно је матроним у значењу 'Мандушин син', а не презиме, али и кад је тај матроним (име по мајци) прерастао у презиме он је чувао акценат своје примарне творбене базе. Антропоним *Мандуша* је или женско лично име (типа *Радуша*), или надимак удате жене по дјевојачком презимену *Мандић* или *Мандић* (карактеристичан за један дио Херцеговине), али у сваком случају он има краткоузлазни акценат на првом слогу.

Сада бисмо се изричитоје определијелили за патронимско значење облика на *-ић*: на почетку XVIII вијека у (старој) Црној Гори није ни било презимена, са изузетком братстава досељених из Херцеговине.

11. У „Текстологији Горског вијенца“ у поглављу 1. Топонимија [Маролевић 2005: 231–241] спорни облици класификују се по категорији броја и рода.

(1) Најважнији резултат реконструкције у категорији *pluralia tantum* тиче се стиха: једна сину од Кома [откóмā] к Ловћену, [ГВ 173]. Са синхроног становишта топоним (ген.) *Кóмā* је *plurale tantum neutrum*, а с дијахроног — *duale tantum masculinum*. Окамењени облик двојине у међувремену је, од Његошеве епохе па наовамо, замијењен обликом множине мушког рода са обличким суфиксом *-ов-* (*Кòмови*). То значи да је (у Његошевим стиховима) једна муња синула од *Комова* према Ловћену, а друга — од Скадра према Острогу.

Два ојконима иза којих је у првом издању стављена напомена (**се-ло**), *Штйтāри* и *Прдоговићи*, захтијевала су извјестан текстолошки коментар: у њима се потврђује множински лик мушког рода (*plurale tantum masculinum*), како топоними гласе и у савременом језику.

(2) У категорији *singularia tantum* пажњу заслужује, прво, један варијантни топоним. Док у стиху: Из Цетиња у Ђеклић [ућеклић] пођосмо. [ГВ 2607] мушки род једине (акузатив и по функцији) *Ђеклић* није требало доказивати (само смо реконструисали факултативно прено-

шење акцента на предлог), варијантни облик (ỳ) *Ћеклиће* у 942. стиху, акузатив у функцији локатива, у принципу је двозначан:

Ема нећу, божја ви је вјера,
више слушаџ оце [òцѐ] у Ћеклиће [ỳћеклиће]
[ГВ 941–942].

Облик се тумачио, прије нашег критичког издања, као *plurale tantum masculinum* *Ћеклићи*. Ми смо образложили тумачење по којем је у наведеном стиху посвједочен примарни лик топонима — *singulare tantum neutrum* (номинатив–акузатив) *Ћеклиће* (генитив *Ћеклића*, датив *Ћеклићу*).

Као што се према зависним падежима (генитив *Баошића*, датив *Баошићу*) примарни лик топонима *Баошиће* (средњи род једнине!) појављује у мушком роду једнине *Баошић*, тако се вршила маскулинизација топонима који је предмет наше анализе (*Ћеклиће* → *Ћеклић*). Притом су оба лика и са аспекта индивидуализације говора јунака увјерљива: кнез Јанко, који је очито вршио кнежевску власт и у племену *Ћеклићи*, користи изворни лик у средњем роду (*Ћеклиће*), док војвода Батрић, из Бајица, употребљава назив у мушком роду (*Ћеклић*). Сличну социолингвистичку ситуацију запажамо данас у вези са ојконимом *Баошиће*: становници тога мјеста чувају средњи род једнине (*Баошиће*), становници ближих мјеста преводе га у мушки род (*Баошић*), а из удаљених подручја у којима постоје само топоними на *-ићи* већ употребљавају множину (*Баошићи*), коју и књижевна норма, неоправдано, прихвата.

Топоними типа *Баошиће*, *Ћеклиће* по своме поријеклу су облици средњег рода једнине посесива (тзв. присвојних придјева) на *-џ*, тј. с нултим суфиксом који води поријекло од суфикса *-*os*, супстантивизирани послје елипсе именице село (*Ћеклиће село* → *Ћеклиће*). Поријекло и граматичке промјене топонима који садрже суфикс *-ић* описани су у раду [МАРОЛЕВИЋ 1982: 101–107].

Допунићемо критичко издање с двије напомене. Прва: на путу из Његуша за Чево, на Ћурђевдан 2001. године, становница овог подручја (скупа од неколико села) употребила је облик средњег рода једнине (*ово је Ћеклиће*). Друга: у овом случају топоним (*Ћеклиће*) не подудар се с етнонимом (*Ћеклићи*). Анонимни коментатор Горског вијенца, чији је коментар пронашао Д. Вуксан, а који се датира „не раније од 1869. године“ има у виду етноним: „*Ћеклићи*, племе нахије Катунске (Ц. Гора)“ [ВУКСАН 1936: 305]. Исто тако, група братстава која је населила Горње Поље послје ослобођења Никшића скупним именом се зову

Беќлићи. У 942. стиху Горском вијенцу, међутим, облик *Беќлиће* је топоним, а не етноним.

(3) У категорији *singularia tantum* пажњу заслужује, друго, интерпретација првог топонима у стиху: у Каруче [укаруче], на крају Црмнице, [ГВ 596], у вези с којим се поставља двострука дилема. 1° Да ли је у Горском вијенцу потврђен акузатив једнине (у функцији локатива једнине) *Каруче* именице средњег рода (*singulare tantum neutrum*) *Каруче (дат. *Каручу) или акузатив множине? 2° Ако је посвједочен акузатив множине, да ли је *Каруче* акузатив множине (у функцији локатива) именице мушког рода (*plurale tantum masculinum*) *Каручи (дат. *Каручима) или акузатив множине (у функцији локатива) именице женског рода (*plurale tantum femininum*) *Каруче (дат. *Каручама)? Ми, наравно, узимамо књижевни, пренесени акценат (ак.) *Каруче*.

Ми смо утврдили да је у тексту Повеље манастиру Врађини, која је писана 6928. (= 1420) године а сачувана у препису који је сачинио монах Гаврил из истог манастира године 7129, тј. 1621. године, посвједочен етноним, а не топоним: говори се о црквном селу гдје стоје (живе, настањени су) Каручи, који треба да дају десетину љетине цркви. Насловио је повељу монах Гаврил(о), али ни из наслова (**Господинь Балша приложи Карвче**) не може се утврдити да ли је ријеч о топониму у средњем роду једнине, мушком роду множине или женском роду множине. У сваком случају у XVII вијеку село се више није именовало описно (у смислу „село гдје живе Каручи“), него је имало своје устаљено име, највјероватније *singulare tantum neutrum* *Каруче.

Послије подробне анализе закључили смо да се за оба топонима, и за заселак у Лимљанима у Црмничкој нахији (о којем се говори у Горском вијенцу), и за „владичанско око“ (припадало владици Петру I) у Ријечкој нахији (које се помиње у пјесми из Огледала србског), може узети исти примарни лик *singulare tantum neutrum* *Каруче*, који ми и реконструишемо у Горском вијенцу. По своме постанку то је стари посесив (присвојни придјев) у средњем роду, супстантивизиран послије елипсе номенклатурног назива *село*: Каруче < Каруче село (‘село које припада Каручима’). Касније је долазило, као и иначе у сличним случајевима, до маскулинизације топонимâ (*Каруче* → *Каруч*), што је преовладало у засеоку Рваша, и до плурализације, у мушком роду првенствено (*Каруче* → *Каручи*), што преовлађује данас у именовану засеока у Лимљанима. Иначе битку у Каручу (у Горском вијенцу је акузатив умјесто локатива!) помиње Његош и у Огледалу србском, кад каже да се многа мјеста знају „гдје су Турци гомилама гинули“, па се на првом мјесту наводе „Лимљани у Нахију Црничку“.

(4) Нема никакве дилеме у погледу рода и броја (*singulare tantum neutrum*) топонима у стиху: на Камено [накамѐнѐ] поље поузано. [ГВ 1223]. Дилеме су друге природе: 1° да ли је ријеч о ојкониму (име насељеног мјеста) или микротопониму (назив поља); 2° да ли треба реконструисати једночлани лик топонима (*Камено*) или двочлани (*Камено поље*), тј. да ли треба уметнути запету после првог полустиха; 3° да ли треба реконструисати краткосилазни акценат на првом (*Ка̀менѐ*) или краткоузлазни на другом слогу (*Камѐнѐ*). Ми смо образложили тумачење по коме је у Горском вијенцу посвједочен двочлани топоним, и то не ојконим (име села) него микротопоним (име поља), са краткоузлазним акцентом на медијалном слогу (у погледу акцента узимамо у обзир значење квалитативно-посесивног придјева и једну ономастичку паралелу — микротопоним *Камѐнѝ кр̀ст* у Жупи Никшићкој).

Сада бисмо могли додати једино дијахрону перспективу: у Његошевом спјеву је посвједочен, или је реконструисан, старији тип именовања, а у међувремену је он промијењен — микротопоним је преображен у ојконим у коме није номенклатурни назив замијењен (по обрасцу *поље* → *село*) него је потпуно елидиран.

12. У „Текстологији Горског вијенца“ у поглављу 3. Етнонимија и адјектонимија [МАРОЈЕВИЋ 2005: 254–260] пажња је посвећена творбеној и граматичкој реконструкцији: за један етноним образложили смо нову реконструкцију, за други — ново тумачење (и читање), за треће облике (и етнонимâ и адјектонимâ) — старо писање.

(1) Творбену и категоријалну реконструкцију (адјектоним са суфиксом *-ск-* или етноним са суфиксом *-анин*) захтијева друга компонента антропонима јунака који у Горском вијенцу изговара стихове 1016–1023. Ми смо образложили тумачење по коме скраћено написано **Зачир**, треба етнонимски разријешити, а с обзиром на то да ојконими (имена насеља) типа *Зачир* граде етнониме помоћу суфикса *-(j)анин*, антропоним Његошевог јунака једнообразно реконструисамо у списку лица и испред реплика: *ФЕРАТ ЗАЧИР*[АНИН], КАВАЗБАША, а не „Ферат, зачирски кавазбаша“ и не „Ферат Зачир, кавазбаша“.

Овдје додајемо да облик *Зачиранин* није могао бити презиме, из два разлога: 1° кавазбаша *Фѐр(х)а̀т* становник је Зачира, а не досељеник из тог села у неко друго мјесто; 2° у Црној Гори почетка XVIII вијека није био формиран основни тип српских презимена (презимена на *-ић*), па није могло бити ни транспозиције етнонима у презиме.

(2) Још један облик поставља дилему у погледу творбене и категоријалне интерпретације те ортографске и ортоепске презентације иако га не треба текстуално реконструисати. Наиме, поставља се питање да ли облик којим се завршава 828. стих треба ортографски и ор-

тоепски реконструисати као етноним са суфиксом *-(a)к*, тј. писати са великим почетним словом и изговарати са кратким финалним *ǎ* — како га ми тумачимо:

У кућу ми [укућуми] однекуд дођоше
два момчета те красна Бјеличка [бјѐличкǎ].
[ГВ 827–828],

или га треба сматрати адјектонимом са суфиксом *-ск-*, писати га са малим почетним словом и изговарати са дугим финалним *ā* — како се он у досадашњим издањима коментарисао и у лексикографским и лингвистичким радовима тумачио: **бјѐличкǎ**, *-ā*, *-ō* *који се односи на Бјелице, који припада Бјелицама* [Стевановић и др. 1983 I: 31–32]. У позицији последице основног броја *два*, рјечце за истицање *те* и неодређеног придјевског облика *краснǎ* природно звучи употреба именице у облику који традиционална граматика посматра као генитив једнине или сингулара (стварно је то номинатив неколицине или паукала) него одређеног придјевског облика који се по традиционалној граматици идентификује као номинатив множине или плурала средњег рода. Другим ријечима, ми смо у наведеном стиху с правом идентификовали етноним *Бјѐличак* (ген. једнине и ном. неколицине /два/ *Бјѐличка*) у значењу 'припадник племена Бјелице'.

(3) У одјељку посвећеном фонолошкој и ортографској реконструкцији закључили смо да писање етнонима и адјектонима с коријеном *срб-* у женским етнонимима *Србка* и *Српкиња*, у колективном етнониму *Србство*, у адјектониму *србски* и топониму *Србска* (у мушким етнонимима *Срб* и *Србин* и у топониму *Србија* фонетско и фонолошко писање се подударају) не поклапа се са савременом српском ортографском нормом. Ова корекција савременог правописа, која би и иначе била оправдана, не заснива се толико на васпостављању изворног писања колико на чињеници да је такво писање фонолошки тачно (аргумент 1°) и на чињеници да је такво писање у складу са пјесниковом ауторском вољом (аргумент 2°). У наставку се аргументи образлажу.

(4) У наставку одјељка указује се да неки етноними с коријеном *срб-* захтијевају лексиколошко-стилистички коментар. Иако је и суфикс *-киња* у *Српкиња* настао тако што је суфиксу *-ка* додат суфикс *-иња* као функционално појачање па се Његошево *Србка* може тумачити као архаизам, тачније ће бити ако кажемо да је то фонетски адаптиран русизам (према руском облику *Сѣрбка* 'Српкиња'). Исто тако, иако је етноним *Србин* настао додавањем сингулативног суфикса *-ињ* старијем облику па се Његошево *Срб* може посматрати као архаизам, не може се ни

овдје искључити руски утицај. Зато и тај облик можемо интерпретирати као фонетски адаптиран русизам (према руском облику *Серб* 'Србин').

Radmilo N. MAROYEVICH

TEXTOLOGY OF ONOMASTIC GENRES IN NYEGOSH'S EPIC
"STEPHEN THE LITTLE"

Summary

Onomastic genres in an the epic "Stephen the Little" by a Serbian poet Petar II Petrovich-Nyegosh from the epoch of romanticism have been analysed in this article.

The following levels of analysis are put into focus: (1) reconstruction of anthroponyms (and demonyms): (a) personal nouns, including mythological names as well as, (b) masculine patronyms (names according to father's name) and (c) surnames; (2) reconstruction of toponyms (and ctetics): (a) Serbian, (b) Russian and (c) Oriental; (3) reconstruction of ethnicons: (a) individual and (b) collective.

Closing chapter presents onomastic reconstruction of the epic "Stephen the Little" in comparison with the onomastic reconstruction in the epic "The Mountain Wreath".

ЛИТЕРАТУРА

- БАНАШЕВИЋ 1973: П. П. Његош. *Горски вијенац*. Критичко издање с коментаром приредио Никола Банашевић. Београд: Српска књижевна задруга, 1973.
- ВУКСАН 1936: Д. Д. Вуксан. *Један рани коментар „Горскога Вијенца“*. – Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Београд, 1936, књ. XVI, св. 2, 299–306.
- ВУШОВИЋ 1935: *Цјелокупна дјела Петра Петровића Његоша*. У редакцији Данила Вушовића. Београд: Народна култура, 1935.
- ГВ: *Горски вијенац* [у књ. Маројевић 2005: 35–218 (критичко издање); Маројевић 2018: 161–265 (основно издање); акценатско издање (у рукопису)].

- ЕПИСКОП САВА 1996: Сава, епископ шумадијски. *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*. Београд–Подгорица–Крагујевац, 1996.
- ИВАНОВИЋ 1978: Радован Божићев Ивановић. *Плеће Кучи: Родослов Дрекаловића*. Подгорица: Ивановић Радован, [1978].
- ЈИРЕЧЕК 1892: *Споменици српски*. Скупио Конст. Јиречек. – Споменик / Српска краљевска академија. [Књ.] XI. У Београду, 1892.
- ЈУГ ЗАВИЈА: „Југ завија, разјари се море...“ [у књ. Маројевић 2017: 368–370].
- КОСТИЋ 1902: *Лажни цар Шћепан Мали: Историческо збитије осамнаестог вијека. Од Петра Петровића Његоша*. [Предговор написао Јаша М. Продановић. Приредио Драгутин Костић]. Београд–Загреб: Штампарија Мила Маравића, 1902. (Српска књижевна задруга, 63). [Првом пагинацијом штампани су, накнадно, предговор и биљешка о издању потписана са С. К. З.].
- МАРОЈЕВИЋ 1982: Радмило Маројевић. *Прасловенска adiectiva possessiva типа Твогимићић (од патронима типа Твогимићић), њихова судбина и трагови у словенским језицима*. – Јужнословенски филолог, Београд, 1982, књ. XXXVIII, 89–109.
- МАРОЈЕВИЋ 2001: Радмило Маројевић. *Текстологија штампарских грешака у Горском вијенцу*. – Исторички записи, Подгорица, 2001, LXXIV, бр. 3–4, 71–110.
- МАРОЈЕВИЋ 2005: Петар II Петровић-Његош. *Горски вијенац*. Критичко издање. Текстологија. Редакција и коментар Радмило Маројевић. Подгорица: ЦИД, 2005.
- МАРОЈЕВИЋ 2017: Петар II Петровић-Његош. *Биљешница*. Критичко издање. Текстологија. Редакција и коментар Радмило Маројевић. Подгорица: ЦИД, 2017.
- МАРОЈЕВИЋ 2018: Петар II Петровић-Његош. *Луча микрокозма. Горски вијенац. Шћепан Мали*. Основно издање. Ортографија и ортоегија. Редакција и коментар Радмило Маројевић. Никшић: Будимљанско-никшићка епархија – Београд: Друштво за неговање Његошевог дела, 2018.
- МАРОЈЕВИЋ 2020: Петар II Петровић-Његош. *Шћепан Мали*. Критичко издање. Текстологија. Редакција и коментар Радмило Маројевић. Подгорица: ЦИД – Цетиње: Narodni muzej Srne Gore, 2020. [У штампи].
- МИЛОВИЋ 1965: Петар II Петровић Његош. *Лажни цар Шћепан Мали*. [Приредио за штампу и прилоге написао Јевто М. Миловић]. Титоград: Графички завод, 1965. (Библиотека „Луча“, 15).
- МЛАДЕНОВИЋ 2007: Петар II Петровић Његош. *Лажни цар Шћепан Мали*. Приредио Александар Младеновић. Подгорица: ЦАНУ, 2007. (Сабрана дјела Петра II Петровића Његоша. Критичко издање. Књига трећа).
- НИКЧЕВИЋ 2005: Петар II. Петровић Његош. *Лажни цар Шћепан Мали*. Према 1. издању из 1851. приредио и предговор написао Војислав П. Никчевић. Цетиње, 2005.
- ПСР: *Поздрав (србском) роду* [Прилог у књ. Маројевић 2020: 488–490 (критичко издање), 1154–1155 (акцентатско издање); Маројевић 2018: 450–452 (основно издање)].

- РЕШЕТАР 1936: М. Решетар. *Ново издање свих Његошевих дјела*. [Критика издања: Вушовић 1935]. – Јужнословенски филолог, Београд, 1936. књ. XV, 215–232.
- РЕШЕТАР 1940: *Горски вијенац* владике црногорскога Петра Петровића Његоша. Десето издање с уводом и коментаром Милана Решетара. Београд, 1940.
- RICHARDSON 1806: John Richardson. *A Dictionary, Persian, Arabic and English*. Volume 1. London: William Bulmer and co., 1806.
- Сви надмени: „Сви надмени комплименти...“ [у књ. Маројевић 2017: 367].
- СТЕВАНОВИЋ 1952: Петар Петровић Његош. *Шћепан Мали*. [Текст приредили за штампу Михаило Стевановић и Радован Лалић. Биљешке и објашњења написао Михаило Стевановић]. Београд: Просвета, 1952. (Цјелокупна дјела П. П. Његоша. Књига четврта).
- СТЕВАНОВИЋ и др. 1983 I: *Речник језика Петра II Петровића Његоша*. [На корицама: *Речник Његошева језика*]. Израдили Михаило Стевановић и сарадници Милица Вујанић, Милан Одавић и Милосав Тешић. Уредник Михаило Стевановић. Књ. I. Београд: Српска књижевна задруга и др., 1983.
- СТЕВАНОВИЋ и др. 1983 II: *Речник језика Петра II Петровића Његоша*. [На корицама: *Речник Његошева језика*]. Израдили Михаило Стевановић и сарадници Милица Вујанић, Милан Одавић и Милосав Тешић. Уредник Михаило Стевановић. Књ. II. Београд: Српска књижевна задруга и др., 1983.
- СТОЈКОВИЋ 1851: *Лажни цар Шћепан Мали*: Историческо Збитије Осамнајестог вијека. Пјесмотворје Његове Свијетлости Петра Петровића Његоша, Владике и Господара Црнегоре. [На 9. страни:] *Шћепан Мали*. Повјестно збитије, у пет дјејствијах. [На насловној страни:] Издао 1851. године Андрија Стојковић у Трсту. [На корици:] У Југославији. [На полеђини насловне стране испод мота:] Печатња браће Жупана у Загребу 1851.
- ШМ: *Шћепан Мали* [у књ. Маројевић 2020: 227–486 (критичко издање), 1011–1153 (акцентско издање); Маројевић 2018: 289–449 (основно издање)].